

Tuba ÇINAR

Çukurova Üniversitesi, Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
Adana, Türkiye

Çukurova University, Atatürk
Principles and Revolution History
Department, Adana, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 09.01.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 05.11.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Tuba ÇINAR
E-posta: tcinar@cu.edu.tr

Atf: Çınar, T. (2022). Fikir Hayatından Kalp Hayatına Ziya Gökalp: Malta ve Limni Mektupları'na Göre Baba ve Eş Olarak. *Turcology Research*, 73, 19-36.

Cite this article: Çınar T. (2022) From Intellectual to Love life Ziya Gökalp: As a Father and Husband as Reflected in his Letters from Malta and Lemnos. *Turcology Research*, 73, 19-36.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Fikir Hayatından Kalp Hayatına Ziya Gökalp: Malta ve Limni Mektupları'na Göre Baba ve Eş Olarak

From Intellectual to Love Life Ziya Gökalp: As a Father and Husband as Reflected in His Letters From Malta and Lemnos

öz

Yazar, toplumbilimci, şair, düşünür, siyasetçi, Türkolog; Türk ilim, fikir, edebiyat ve siyaset hayatında derin izler bırakmış olan Ziya Gökalp, Türk tarihinin çok yönlü ve etkili bir fikir adamıdır. Edebiyattan tarihe, sosyolojiden eğitime pek çok konuda düşüncesi ve eseri bulunmaktadır. Onun fikirlerinden biri de Osmanlı kadınlarının aile ve toplum içindeki konumlarının iyileştirilmesine yöneliktir. Gökalp reformist yaklaşım sergileyerek geleneksel anlayıştan biraz daha farklı bir kadın ve aile modeli çizmişti: "Çekirdek Aile". Ancak bu, kadınların kadınlık, analık, eşlik rollerini yani yuvalarını unutmaları anlamına gelmiyordu. O, kadınlar için eğitim görme, meslek sahibi olma, meclislerde bulunma, miras ve boşanmada eşitlik gibi haklar talep etmiştir.

Peki, o, bu isteklerinde samimi miydi? Eşine ve çocuklarına karşı davranışları, yaklaşımları onun bu düşüncelerini, kadınlara kıymet verdiğini destekler nitelikte, naif, merhametli, düşünceli, adil miydi?

Bu çalışma Gökalp'in Malta ve Limni'de iken ailesine gönderdiği mektuplarından hareketle, onun, eş ve baba olarak nasıl biri olduğunu, kadınların ve küçük çocukların eğitimi ve ailenin önemi hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaya yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Kadın, Aile, Eğitim, Çocuk, Sağlık.

ABSTRACT

An author, sociologist, poet, thinker, politician and Turkologist, Ziya Gökalp, who left deep traces in Turkish science, intellectual, literary and political life, is a versatile and influential intellectual in Turkish history. He had numerous ideas and works on many subjects from literature to history, sociology and education. One of his ideas was for improving the position of Ottoman women in the family and social life. Having a reformist attitude, Gökalp had a slightly different model of woman and family from the traditional understanding: "The Nuclear Family". However, this did not mean for women to forget about their roles of femininity, maternity and companionship, that is, their home. He demanded rights for women to receive education, have a profession, take part in social gatherings and gain equality in inheritance and divorce.

But was he sincere in these demands? Were his behaviour and approach towards his spouse and children polite, compassionate and considerate and fair enough as to support those ideas?

Based on the letters Gökalp sent to his family when he was in Malta and Lemnos, the present study aims to reveal to some extent how he performed as a spouse and father and his ideas about education of women and small children and the importance of family.

Keywords: Ziya Gökalp, Women, Family, Education, Children, Health

Giriş

Fikirleri bakımından Türk tarihinde önemli işlevler üstlenmiş olan Ziya Gökalp, Türk ilim, fikir, edebiyat ve siyaset hayatının önemli simalarındandır. Atatürk'ün "etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise, fikrimin babası da Ziya Gökalp'tir" sözleriyle bahsettiği Gökalp fikirleriyle Türk tarihine damgasını vurmuştur².

Gökalp'in pek çok konuda fikir ve önerileri bulunmaktadır. Onun düşünce sisteminin merkezini millet kavramı oluşturur. Gökalp'e göre milletin en temel ve çekirdek yapı taşı ailedir³. Sosyolog ve fikir adamı kimliği ile aile kavramına çok önem veren Gökalp, birey ve baba olarak da ailesini ve çocuklarını önemsemiştir. Malta'dan yazdığı bir mektubunda "dünya cenneti dedikleri, aile hayatından başka bir şey değildir"⁴, "çocuksuz ve kadınsız bir hayat, cehennem gibi imiş..."⁵ demiştir.

1 Özer, 2007: 2.

2 Ateş 2005: 96.

3 Ateş, 2005: 96.

4 Ziya Gökalp Külliyyâti-II Limni ve Malta Mektupları: 575.

5 Ziya Gökalp Külliyyâti-II Limni ve Malta Mektupları: 318.

13 Kasım 1918'de İstanbul'un işgali, vatansever aydın, asker ve yöneticilerin rahat bırakılmayacakları anlamını da taşıyordu. Ziya Gökalp, hem Türkçü-milliyetçi düşünceleri, hem İttihat ve Terakki Fırkası'ndaki siyasi faaliyetleri ve hem de Türk Ocağı başta olmak üzere çeşitli milliyetçi kuruluşlarda yaptığı çalışmalar dolayısıyla, hedef alınan aydınların başında geliyordu. 28 Ocak 1919'da İstanbul Üniversitesi'nden, müderrisler odasında arkadaşlarıyla bir meseleyi tartışırlarken, alınarak tutuklanmıştı. Türkçü fikirler taşıdığı ve Ermeni tehcirinde rolü olduğu gerekçesiyle sıkıyönetim mahkemesi olan "Divan-ı Harp"te yargılanmıştı. Sorgulanması sırasında kendisine yöneltilen sorulara vakur tavırla cevap verdiği ve diğer arkadaşları da aynı duruşu sergilediği için idam veya benzeri cezalar vermekten çekinilmişti. Dört ay kadar süren tutukluluktan sonra o zaman İngiliz sömürgesi olan Malta'ya toplam 145 kişiyle beraber sürülmelerine karar verilmişti. 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece gemiye bindirilip yola çıkarılmışlardır. Prenses İna Vapuru'ndan kızları Seniha ve Hürriyet'e yazdığı 27.V.1919 tarihli mektupta "Vapura bindik. Gidiyoruz. Hiç merak etmeyiniz. Gideceğim yerde ben sıkılmayacağım. Ayrılık çok devam etmez, muvakkattır." diyordu. Ziya Gökalp'in de içinde bulunduğu bir gurup 29 Mayıs 1919 günü Limni'de Mondros limanına indirilmişlerdi⁶.

Gökalp, İstanbul'dan yola çıkarıldığı günden itibaren mektup yazmaya başlamıştır. Mektupların en düzenli ve notlarla zenginleştirilerek yayına hazırlanmış hali Fevziye Abdullah Tansel'e ait olan ve ilk baskısı 1965 yılında yapılan "Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları" adlı çalışmasıdır.

Limni ve Malta Mektupları, 27 Mayıs 1919 ile 30 Nisan 1921 tarihleri arasında yazılmıştır. Gökalp bunların birçoğunu eşi ve üç kızına yazmıştır. Mektuplarıyla kederli ruh halindeki eşi Vecihe Hanım ve kızlarına yardımcı olmaya, yalnızlıklarını hissettirmemeye çalışmıştır. Ailesinin her ferdine ayrı ayrı mektuplar yazan Gökalp, bu mektupların her birinde onların yaşlarına uygun bir üslup kullanırken ailedeki konumlarına ve çağlarına uygun tavsiyelerde de bulunmuştur. Sürgüne gönderildiği tarihte en büyük kızı Seniha 16, Hürriyet 10 yaşında iken en küçük kızı Türkân 11 aylıktır⁷.

Fevziye Abdullah Tansel tarafından yayına hazırlanmış olan esere göre Gökalp'in kime kaç tane mektup yazmış olduğuyla ilgili tasnif şöyledir: Eşi Vecihe Hanıma 213, kızı Seniha Hanıma 160, kızı Hürriyet Hanıma 57, kızı Türkân Hanıma 54, kızları Seniha, Hürriyet ve Türkân Hanımlara ortak yazdığı mektup 38, kızları Hürriyet ve Türkân Hanımlara ortak yazdığı mektup sayısı 24, kızları Seniha ve Hürriyet Hanımlara ortak yazdığı mektup sayısı 17, kardeşi Nihat Bey'e yazdığı mektup sayısı ise 6 adettir. 1 adet mektubu da eşi Vecihe Hanım ile kızı Seniha Hanıma ortak yazmıştır. Gökalp ailesine yaklaşık olarak 570 adet mektup göndermiştir⁸.

Bu makalede Malta ve Limni mektuplarından hareketle Gökalp'in kadınlar hakkındaki söylemleriyle, eş ve baba olarak ailesine yaklaşımının nasıl olduğu incelenmeye çalışıldı. Gökalp gibi önemli şahsiyetlerin özel mektupları, diğer makale, kitap, manzume gibi eserlerine nispetle, iç dünyalarını ortaya koymasına bakımdan ayrı bir önem taşımaktadır.

Kadın, Aile, Millet

Aile Sevgisi, Yaşam Sevgisi

Sürgün yıllarında büyük bir aile özlemi çeken Gökalp, ailesine gönderdiği mektuplarda çeşitli konulardan bahsetmişti. Onun, mektuplarında en çok yer verdiği konu ise "aile" idi. "Aile demek, birbirine yardım demektir" diyen Gökalp, mektuplar aracılığıyla ailesine yardımcı olmaya çalışmıştır⁹.

Gökalp, aile sevgisi ile yaşam sevgisi arasında bağ kurmuştur. "Beni hayata kuvvetli bağlarla rabteden tatlı sevgiler olmasaydı, hiç bu zilletli hayata tahammül edebilir mi idim?", "Bence yaşamak, âilenin içinde bulunmaktır. Dünya cenneti dedikleri, aile hayatından başka bir şey değildir"¹⁰. "Aklim, fikrim, rûhum hep âilemedir. Dünyada en tatlı muhit, âile muhitidir. Aileden uzak geçen hayat, en tatsız hayattır"¹¹ diyen Gökalp'e göre "âile saâdetini duymayan bir adam, hayatı sevemez"¹². İnsanı hayata bağlayan tatlı muhabbetlerdir. Muhabbetlerin en tatlıları ise aile sevgisidir: "Âilesiz insanlar nasıl yaşar, anlayamam, insanı meshud eden âile muhabbeti ve evlâd şefkatidir. Evlâtın, âileden mahrum olan insanlar, hayatın tatlılığını asla anlayamaz"¹³. Çünkü insan aile içinde yaşamak üzere yaratılmıştır: "Çocuksuz ve kadinsiz bir hayat, cehennem gibi imiş. Birçok seneler âilenin samimî ve tatlı muhitinde yaşayan bir insan, bu âlemden uzaklaşınca nasıl ayrılığa tahammül edebilir?"¹⁴.

Gökalp'e göre aile yuvası, dünya cennetidir. İnsanlar mutluluğu uzakta, İrem Bağı'nı Kaf Dağı'nın ötesinde ararlar. Hâlbuki mutluluk insanın kendi evindedir. İnsan, yalnız ailesi arasında mutlu olabilir. Ailesinin içinde mutlu olamayan, artık hiçbir yerde saadet ummamalıdır¹⁵.

Gökalp'e göre bir insanın sevdikleri ve sevenleri yoksa felaket karşısında ilk aklına gelecek şey intihardır. İntihar eden kişilere bakıldığında hep bekâr yahut çocuksuz kimseler oldukları anlaşılmıştır. Eş, çocuk yani aile insanı mutlu eden, hayatı ona sevdiren muhabbetlerdir: "Çocuklarımıza da, bana da metaneti veren hep sensin. Yoksa bu ayrılık felâketlerine nasıl tahammül edebilirdik? İnsan bin türlü acılar, felâketler içinde bile yaşamak ister; çünkü onu hayata bağlayan sevgiler var"¹⁶.

Aile Sevgisi, Millet Sevgisi

Aile sevgisinin kişiyi hayata bağlamasının, mutlu etmesinin bir diğer önemi de insanın diğer insanları, milletini sevmesiyle ilgisinin bulunmasıdır. Gökalp'e göre mefkûrelerin en küçüğü, en eskisi, en samimisi, en yakını aile birliğidir. İnsan beraberlik zevkini, birlik lezzetini

6 Yıldız, 2013: 266.

7 Argunşah, 1996: 247.

8 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: VII-XX.

9 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: 182.

10 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: 575.

11 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: 579.

12 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: 329.

13 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: 418.

14 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: 318.

15 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: 438.

16 Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları: 197.

ilk önce aile zümresinde tadar. Aile hayatının lezzetini tattıktan sonra milletini ve mesleki zümresini de aileye benzeterek daha çok sever¹⁷. Diğer bir ifade ile sevginin kaynağı ailedir. İnsan önce ailesini sever. Sevgisi fazla ise artar meslektaşlarını sever. Yine artarsa millettaşlarını, dindaşlarını, medeniyetdaşlarını ve nihayetinde bütün insanları ve bütün mahlûkları sever. Bir kişi ne kadar çok şeyi severse, o kadar çok mutlu olur. Bu silsile de göstermektedir ki insan önce ailesini sever ve sevmeyi ilk olarak aile içinde öğrenir¹⁸.

Gökalp aile sevgisi ile millet sevgisi arasındaki ilişkinin benzerini güçlü aile ile güçlü millet arasında da kurmuştur. O, Osmanlı modernleşme dönemi makalelerinde de ele aldığı bu konuyu kızı Seniha Hanım'a yazdığı bir mektupta şöyle dile getirmiştir: *“İnsan sevdiğilerinin arasında bulunmazsa, kalabalık içinde de yalnız demektir. Ben, yalnız sizin aranızda iken bir cemiyet hayatı yaşadığımı hissediyorum. Aile, cemiyetlerin en küçüğü fakat en canlısıdır. Aile cemiyeti, milli cemiyetin temelidir. Aile ne kadar kuvvetli olursa, millet de o kadar kudretli olur”*¹⁹.

Nüzhet Göksel'in *“Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri Ve Âile Mektupları”* isimli çalışmasındaki *“Muallim ile Talebe Muhaveresi (konuşması)”* isimli eser²⁰ Gökalp'ın aile ilgili düşüncelerine dair önemli yere sahiptir. Bu çalışmada muallimin *“evle vatan arasında ne gibi müşahabetler görürsünüz”* sorusuna talebe, *“ev ailenin vatanıdır, nasıl ki vatan da milletin evidir”*²¹ cevabını vermiştir.

Gökalp'e göre insan ne kadar metanetli olursa olsun yaratılış itibarı ile daima bir kadın kalbinin vereceği tesellilere muhtaçtır. Merhamet, şefkat gibi ince duygularla beslenmeyen sağlam bir irade hiçbir şeye yaramamaktadır. Gökalp mutluluğu kendi ailesi arasında yaşamamış olsaydı, daha büyük aileleri düşünebilmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Çünkü insan tek başına doğru düşünemez, doğru duyamaz. Ferdin şahsiyetini yaratan içinde yaşadığı cemiyettir. Cemiyetin en samimisi, en sevimlisi ise ailedir. İnsan ilk içtimai terbiyeyi aile okulunda aldığı gibi, bütün hayatında huzuru, mutluluğu aile ocağında bulur²².

Mutlu bir aile hayatı yaşamış olmanın yalnız bir kötü tarafı vardır: O da aile hayatına alışan kişinin gurbete düşüp, ailesinden ayrılınca, bu ayrılığa tahammül etmesinin zor olmasıdır²³.

Gökalp, Vecihe Hanıma yazdığı bir mektupta Türklerin aile hayatını bilmediğini, aile hayatının kıymetini ondan uzak düştükten sonra anladıklarını söyleyip şöyle devam etmiştir: *“İnsan milletinden sonra, en çok âilesini düşünmelidir; yurdundan sonra, en çok yuvası için çalışmalıdır”*²⁴.

Emanetçi Bir Baba ve Bir Eş

Gökalp, kadın ve çocuğun, yani ailenin, erkeğe Allah'ın bir emaneti olduğu düşüncesini kabul etmiştir. Erkeğin görevi Allah'ın kendisine emanet ettiği kadın ile çocukları mutlu etmek, özellikle çocuklarını mükemmel bir mutluluğa ve fazilete hazırlamaktır. Ancak o, ailesinden ayrı olup kocalık ve babalık sorumluluğunu yerine getiremediği için ailesine keder vermektan başka bir şey yapamadığıyla kendisini suçlamıştır: *“Zâten sizi hatırladığım zaman mutlaka az-çok mahzun oluyorum. Çektiğiniz sıkıntıları düşünür de nasıl mükedder olmam! Benim borcum, sizi mes'ud etmeği... Şimdi kim bilir ne büyük ıztıraplar içindediniz? Bu hâlleri düşündükçe, kalbim dağlanmamak mümkün mü? ...Sizi düşündüğüm zaman, ıztıraplarıma nihâyet yoktur”*. Gökalp kendi tabiriyle kalpsiz bir adam değildi ki ailesinin üzüntüsüne ortak olmasın. Onun Limni ve Maltada'ki mutluluğu iki şeyden ibaretti: Birisi daha önce ailesiyle beraber geçirdikleri hayatı düşünmek, ikincisi de gelecekte beraber geçirecekleri ömrü hayal etmeği. Hayalen de olsa ailesiyle beraber yaşamıştır²⁵.

Vecihe Hanımla yalnız evi, barkı değil, yurdu, ocağı da müşterek olan Gökalp bazı kişilerin ev-bark kurarken yurdunu, ocağını terk ettiğini yani soyundan ayrı düştüğünü fakat bir aile soy içinde kurulsun da temelli olacağını söylemiştir²⁶.

Aile Kanunu Reformisti

Kendisini *“âile hasretkeşi”*, *“âile dertlisi”* olarak nitelendiren Gökalp Limni ve Malta günlerinde aile birliğine dair fikirlerle meşgul olurken aile kanununun önemini düşünmüştür. Karısına yazdığı bir mektubunda aileye lâıyk olduğu mevkiyi vermeyen bir medeniyetin medeniyet olmadığını, aileyi mukaddes tanımayan kanunlara, kanun denmemesi gerektiğini söylemiştir. Bir milletin adaletle sahip olması için, vilâyetlere, kazalara, nahiyelere adalet sokmak yeterli değildir. Adalet, intizam ve refah aileden başlamaktadır. Bundan dolayı o *“aile kânunu bütün kânunların başıdır; her millet islâhata ondan başlamalıdır...”*²⁷ diyerek aile kanununun ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

“Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri Ve Âile Mektupları” isimli çalışmadaki *“Muallim ile Talebe Muhaveresi (konuşması)”* Gökalp'ın aile hukukuyla ilgili düşüncelerine dair önemli yere sahiptir. Muallimin *“İnsan niçin evliliği çok sever?”* sorusuna talebe, evin aile mefkûresinin yaşandığı yer olması, aile sofrasının günde iki defa ruhları birleştiren muhabbet ortamı oluşturması cevabını vermiştir. Bayram günleri, ramazan ve kandil geceleri bu birliktelik daha da coşkulu olmaktadır. Düşün ve matem gibi vakalar ise bu ortamı daha heyecanlı kılmaktadır. Bu muhabbet ve coşkulardan aile mefkûresi doğmaktadır. Çocuk bir mefkûreyi ve millî harsı terbiye yoluyla kendi evinde alabilir. Vatani insanlara sevdiren millî harsla millî mefkûrenin varlığı olduğu gibi, kendi evlerini insanlara sevdiren de millî harsla aile mefkûresinin varlığıdır. Muallimin *“eve niçin ocak namı verilir?”* sorusuna talebe *“ruhumuzdaki mukaddes ateşi oradan aldığımız için”* cevabını vermiştir. *“İnsan ne*

17 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 322.

18 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 441-442.

19 Albayrak, 2017: 250; Argunşah, 1996: 248.

20 Bu eserin bulunduğu yaprak ayrı ayrı olduğundan ve 7. yaprak ile sonu kaybolduğundan, eserin asıl adının ne olduğu bilinmiyor. Bk. Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 8.

21 Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 44.

22 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 524.

23 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 333.

24 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 47.

25 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 274-275.

26 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 524.

zaman mes'ud olur?" sorusuna talebe "müstakil bir vatana ve müstakil bir eve mâlik olduğu zaman" cevabını vermiştir. Muallimin "bir evde müteaddid ehillerin ve 'iyâllerin beraberyaşaması mı daha iyidir?" sorusuna ise talebe "hayır! Her 'iyâlin ayrı bir yuvada yaşaması daha müreccedir. Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz"²⁸ demiştir. Buradan da Gökalp'in çekirdek aileyi savunduğu anlaşılmaktadır.

Kız Çocuklarını "ötekileştirmeyen" Bir Baba

Gökalp'e göre evlat sevgisi farksızdır. Fakat bir anne-baba çocuklarını bir de insan olarak sevmektedir. Gökalp sürgün yıllarında kızı Seniha, annesi rahatsız olduğu için ev işlerini üzerine aldığı gibi posta işlerini de idare edip, hem annesinin hem de kardeşlerinin sağlık ve rahatı için çalışmış, hem de anne-babasını mektupsuz bırakmayıp teselli ve metanet vermişti. Gökalp eğitimine devam edemeyen Seniha'nın durumuna üzülmekle beraber onu takdir de etmiştir: "Sen, bu felâket zamanlarında insanlığını gösterdin. Bir erkek çocuğum bulunsaydı, senin kadar âilemiz için çalışmazdı. Senin bu kahramanlığını duymuyor değiliz. Annen de, baban da senden hoşnuttur. Allah'ım da senden râzi olsun"²⁹.

Erkek çocuğu olmadığı için daha önce de hiç üzüntü duymamış olan Gökalp kız çocukla erkek çocuk arasında fark olduğunu düşünen insanlardan değildi. O, bu konu üzerine ilk düşünmeye başladığı zamanlardan beri kadınla erkeğin eşitliğini, kız çocukla erkek çocuğunun aynı derecede aile ocağını devam ettirdiğini kabul etmiş ve bununla ilgili yazılar yazmıştı. Ancak sürgüne düştüğü zaman Seniha'nın henüz çocuk olması ve eğitiminin de eksik olması nedeniyle, bir aile reisi olarak, kimsesiz bıraktığı ailesinin rahatı için bir erkek çocuktan daha iyi şekilde çalışabileceğini tasavvur edememiştir. Bundan dolayı Gökalp kadınlara o güne değin verdiği önemin ne kadar doğru olduğunu söylemiştir³⁰:

"Felâketler, çekildiği zaman acıdır; fakat insan ondan kurtulduğu zaman fâideli neticelerini de görür. Benim bu felâket zamânında, senin gösterdiğin metânet ve kahramanlık buna bir misâldir. Ben evelden de erkek evlâdım yok diye hiç de müteessif değildim; çünkü kız evlâdla erkek evlâd arasında fark gören eski kafalı babalardan değilim. İlk düşünmeğe başladığım günden beri kadınla erkeğin müsâviliğini, kız evlâdla erkek evlâdın aynı derecede âile ocağını devam ettirdiğini kabûl etmiştim. Bu fikrimi başkalarına kabûl ettirmek için oldukça yazılar da yazdım; fakat doğrusu bu felâkete düştüğüm zaman, senin bir âile reisi olarak, bîkes bıraktığım âilemin istirahatı için bir erkek evlâddan daha iyi bir sûrette çalışabileceğini me'mûl etmiyordum; çünkü henüz çocuktu. Tahsilin de nâkısı... Benim kadınlığa verdiğim kıymetin haklı olduğunu, senin bu hareketin bir kat daha isbât etti. Sen vâlidini rahatsız olduğu için ev işlerini üzerine aldığı gibi, posta işlerini de güzel idâre ettin. Hem annenin, kardeşlerinin sihatine ve istirahatine çalıştın; hem de beni ve anneni mektupsuz bırakmadın. Hepimize teselli ve metânet verdin. Bundan dolayı Allah'a çok şükrederim".

Sedad ile Vedad isimli iki erkek çocuğunu kaybetmiş olan Gökalp başka bir mektubunda da kardeşleri hayatta olsalardı Seniha kadar işlerine yarayamayacaklarını söylemiştir:

"Ben senin kalbindeki şefkati, rûhundaki büyüklüğü bilmiyorum mu sanıyorsun? Sen, yalnız kardeşlerine ablalık etmiyorsun. Aynı zamanda annene babalık ve babana da annelik yapıyorsun. Bu gün âilemizin direği sen oldun. Kardeşlerin Vedad'la Sedad hayatta olsalardı, senin kadar işimize yarayacak değillerdi. Ben kadınların isti'datça erkeklere müsâvî olduğunu, hukukça da müsâvî olması lâzım geldiğini dilimin döndüğü ve kaleminin yazabildiği kadar anlatmağa çalıştım. Senin gibi kahraman kızlar, bu hakikati fiilen isbat ediyorlar"³¹.

Gökalp'in yukarıdaki sözlerinden, özellikle kız evlatla erkek evlâdın aynı derecede aile ocağını devam ettirdiğinden, onun kız-erkek çocuk ayrımı yapmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, "Muallim ile Talebe Muhaveresi (konuşması)"nda, "evin kızları evlenirlerse bir 'iyâl teşkil etmezler mi?" sorusuna talebe "kızların vücuda getirecekleri 'iyâller, gelin olarak gidecekleri bir ailenin uzvu olurlar"³² cevabını vermiştir.

Gökalp'in bu ifadesi evlilik durumunda kız ve erkek çocuklara farklı roller biçtiğini, kadınların kendi ailesinden getirdiği biyolojik, genetik faktörlerin yok sayılarak, kocalarının soyunu devam ettirdiği gibi geleneksel bir düşüncenin düzeltilmediğini göstermektedir. Kadın ile erkek arasında yaratılıştan gelen farklar vardır. Ancak sahip olunan haklar bakımından kadın ve erkek eşittir. Soy devamı konusunda da, çocuk sadece babadan meydana gelmediği, aksine annenin vücudunda oluştuğu, hayat bulduğu için annesinin de genetiğini aktarır, soyunu devam ettirmektedir. Kız çocuktan meydana gelen torunların koca tarafına ait, oranın uzvu olarak kabul edilmesi geleneksel ve taraflı bir düşünceyle ilgili olsa gerek.

Eğitimci Bir Baba, Bir Koca

Kadınların Eğitimi

Gökalp kızlarının tam rehber ihtiyacı olduğu sırada onlardan ayrı düşmüş, bu duruma çok üzülmüştür. Okumanın ne demek olduğunu çok iyi anlamış olan Gökalp herkes gibi kızlarının da çok iyi yetişmesini istemiştir: "Bana tahsilinize dâir tafsilâtlı mektup yazınız. Sizin tahsilinize rehberlik edecek bir sırada, size uzak düştüm. En ziyâde rûhumu yakan budur; fakat eminim ki siz kalbinizdeki mukaddes ateşin şevkiyle çalışacak, babanızın istediği kahraman kızlar olacaksınız. Bu nedenle o, kızlarından mektuplarında sıkça okullarından, derslerinin durumundan bahsetmelerini istemiş ve kendisi de mektuplarında kadınların eğitiminin önemi, gerekliliği üzerinde durmuştur³³.

Gökalp'e göre memleket ve milletin gelişmesi, yükselmesi için sağlam bir aile gerekmektedir. Sağlam bir aile ise eğitimli kadınlarla oluşurdu. O güne değin milletçe yükselmeyişin sebebi kadınların iyi yetiştirilmemesi ve ailenin ilerleyememesidir. Kadınlar iyi eğitilmedikleri için aile, aileye bağlı olarak da millet yükselmemiştir. Bunun için kadınları bu ihmal edilmişlikten kurtarmak gerekmektedir. Kadınların ve kız çocuklarının eğitime ısrarla dikkat çeken Gökalp kız okullarının açılmasına öncelik verilmesini istemiştir³⁴.

28 Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 43-44.

29 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 136.

30 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 596-597.

31 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 133.

32 Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 43.

33 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 149.

34 Albayrak, 2017: 250; Argunşah, 1996: 250.

Gökalp için kadınların eğitimi önemli konudur. O, bunu kızı Seniha'ya mektubunda şöyle ifade etmiştir:

"Aile ne kadar kuvvetli olursa, millet de o kadar kudretli olur. Aileyi kadın yapar, o halde millet de kadının bir eseri demektir. Bizde kadınlar iyi tahsil görmedikleri için, aile yükselmiyor. Aile yükselmeyince millet de geride kalıyor. O halde terakkinin başı kadın terbiyesidir. Kızların iyi yetiştirilmesidir. Bütün ıslahat, her şeyden evvel kız mekteplerinden başlamalıdır. Kızların iyi terbiye edilmesi, bir milleti yeniden ihya edebilir; çünkü iyi kadın iyi aileyi vücuda getirir, iyi aileden de iyi bir millet doğar"³⁵.

Gökalp'e göre kadınların içinde bulunulan asra uyum sağlayabilmeleri için eğitim görmeleri, okuyup-yazmaları şarttı. Seniha'ya yazdığı mektuplarından birinde yemek pişirmek, dikiş dikmek gibi işlerin de birer hüner olduğunu, bunların da bilinmesi gerektiğini, fakat bir insanın ruhunu yükselten şeyin din, ahlâk, ilim, edebiyat, felsefe gibi manevi servetler olduğunu söylemiştir. İnsan mutlu olmak için maddi refahtan ziyade, bu gibi manevi servetlere muhtaçtır. İnsanı bir şahsiyet sahibi yapan, ona şeref veren bu meziyetlerdir. Kadınları erkeklere eşit kılan o asırda kadınların da bu meziyetlere erkekler kadar hatta belki daha fazla sahip olmaları istenmiştir. Eskiden kızların terbiyesi, onları ev işlerine alıştırmaktı. Fakat artık kızlardan yüksek tahsil de istenilmeye başlanmış, kızlar için darülfünunlar, âlî mektepler de açılmıştı. Kadınların görevi yalnız çocuklarını terbiye etmek değildi. Milleti terbiye etmek, erkekleri doğru yola sevk etmek de kadınların görevleri arasındadır³⁶. Bu nedenle Gökalp kızlarına yazdığı mektuplarında *"bu zaman ilim zamânıdır; fen zamânıdır. Beni en ziyâde sıkın şey, sizin tahsilsiz kalmanız endişesidir..."³⁷, "beni beklilersunuz diye, bu kıymetli zamanları boş geçirmeyiniz. Asıl tahsil zamanı şimdidir"³⁸ gibi ifadeler kullanmıştır.*

Gökalp Seniha'ya yazdığı bir başka mektubunda da, mektuplarda dönüp dolaşıp hep aynı konuya, kadınların eğitimi konusuna geldiğini söyleyerek *"ne yapayım, bu asırda tahsilsiz kalmış bir genç kızı aklım almıyor. Bu gün inşanı insan yapan okuyup yazmaktır. Herkesten âlim, yahut edîb olmak istenilmez; fakat okuyup yamak, hisaptan a'mâl-i erbacayı yapabilmek behemehâl istenilir. Bir ev kadınına da, bir işçi kadınına da bunları bilmek lâzımdır"³⁹ demiştir.*

Gökalp kadınların yüksel tahsil almasını savunmakla beraber ev ve el işlerini küçümsememiştir. Aksine bir kadının bunları da bilmesi gerektiği görüşünde olmuştur. Seniha'ya eğitim almasıyla ilgili yazdığı yukarıdaki mektubundan da anlaşıldığı üzere o, yemek pişirmek, dikiş dikmek gibi işleri birer hüner olarak değerlendirmiştir.

Yine Seniha'ya yazdığı bir mektubunda, Seniha'nın ev işleriyle meşgul olması konusundan hareketle, eski zamanlarda Türk kızlarının iyi ev kadını olacak şekilde terbiye gördüklerinden bahsetmiş ve Kınalızâde'nin Türkçe *"Ahlâk-ı Alâiyye"* adlı kitabındaki bir hikâyeyi anlatmıştır. Hikâyeye göre zamanın birinde Kazvin şehri, Selçukî prenseslerinden birinin malikânesiymiş. Her sene ilkbaharda bir, iki ay Kazvin'in önünde otağını kurdurur, mâlikânesini düzenlettirmiş. Bir sene yine Sultan Kazvin önünde iken, Kazvin halkı şehirde lağımalar yapmak için yardım topluyorlarmış. Sultan'ın da yardıma katılması için eşraftan bir heyet seçilerek Sultan'a gönderilmiş. Heyet otağa yaklaşıncaya, Sultan Hanım'ın otağın önünde bir sandalyeye oturup, elinde nakış işlemekte olduğunu görmüşler. Bir Sultan'ın el işiyle uğraşması ancak hasislikten ileri gelebilir zannında bulunan Kazvin heyeti Sultan'dan para koparamayacaklarını düşünmüşler. Fakat geri dönmeye de imkân olmadığından mecburen Sultan'ın huzuruna gelerek konuyu anlatmışlar. Sultan hemen hazinedarını çağırarak, lağımaların bütün masrafını ödemiş ve halkın verdiği yardımların sahiplerine iadesini emretmiş. Eşraftan birisi demiş ki *"Sultân'ım, biz elinizdeki işi görünce, hiçbir para alamayacağımızı zannetmiştik. Hâlbuki siz, istediğimizin on katını verdiniz!"*. Sultan cevap olarak şu sözleri söylemiş: *"Bizim hânedânımıza mensup bütün kadınlar, ordu ve memleket idâresinden hâlî kaldıkları zamanlarda, havâyî eğlencelerle uğraşmazlar, ev işleri ile, el işleriyle uğraşırlar. Bu, hânedânımız kadınlarının eski bir anânesidir"*. Gökalp bu hikâyeyi anlattıktan sonra kızına *"bu hareket yalnız Selçuk kızlarının değil bütün Türk kızlarının anânesidir, sevgili kızım!"⁴⁰ diyerek kadınların yüksek tahsil alsalar bile bir eş, bir anne, bir ev kadını olduklarını unutmamaları gerektiği mesajını vermiştir.*

Genel olarak kadınların, özelde kızlarının, eğitimini gerekli gören Gökalp kızlarının rehber boşluğunu mektuplar yoluyla doldurmaya çalışmıştır. Seniha'ya yazdığı mektubunda kafasına takılan yahut merak ettiği şeyleri kendisine sormasını istemiştir. Böylece Gökalp kızının ilgi alanına giren konularda bilgiler verecekti:

"İstiyorum ki mektuplarımla size biraz ilmî ve ahlakî dersler vereyim, çünkü tam sizi okutacak zamanda bizi ayırdılar; fakat hangi şeylerden bahsedeceğimi bilmiyorum. Sen mektuplarında öğrenmek istediğin cihetleri yazsan, şüphelenen şeyleri sorsan bunları izah etmeye çalışırım. Mektuplaşmak tarzı ile de ders alınabilir; fakat bu usulde daima sual sormak lâzım gelir; çünkü benim kendiliğimden yazacağım şeylere senin ruhun bir ihtiyaç duymuyorsa, onları yazmakta fayda yoktur. Hâlbuki sen zihninde kendi kendine halledemediğin meseleleri mektupla sorarsan, alacağın cevaplar senin için çok faydalı olur... Şimdi senin için ben rehber olabilirim. Müşküllerini, zihninde doğan güç sualleri sorarsan, yazacağım cevaplar senin için faydalı dersler yerini tutabilir"⁴¹.

Bu mektupta dikkat çeken noktalardan birisi çocuk ve genç eğitiminde çok önemli görülen *"rehber"* ihtiyacının belirtilmesidir. Gökalp kızına rehber olmayı teklif etmiştir⁴². Çünkü Gökalp çocuklar için rehberliğin ne kadar gerekli olduğunu iyi biliyordu.

Gökalp kadınlarının eğitiminin yanı sıra onların meslekleşmesi üzerinde de durmuştur. Matbûat, meclis, hükümet yalnız erkeklerin elinde bulunduğu için dünya hiçbir zaman savaştan, kavgadan, gürültüden kurtulamıyordu. Hâlbuki kadınlar da bu yerlerde bulunsaydı her işte şiddetten çok şefkat hâkim olacaktı. Örneğin Avrupa, Umûmî Harb'ten önce kadınlara haklar vermiş olsaydı, insanlık için büyük bir felaket olan savaş ortaya çıkmazdı⁴³.

35 Argunşah, 1996: 250-251.

36 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 321-322.

37 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 327.

38 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 323.

39 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 408.

40 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 592.

41 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 427.

42 Argunşah, 1996: 252.

43 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 322.

Yabancı Dil Öğrenme Gerekliliği

Ziya Gökalp'in mektupları yoluyla kızlarının eğitiminde işaret ettiği noktalardan biri de “*yabancı dil*” eğitimidir. Bir mektubunda kızlarına “*mektepte Fransızca çalışabiliyor musunuz?*” sorusunu yönelten Gökalp artık her Türk'ün Fransızca, İngilizce gibi bir dil bilmesinin gerektiğini söylemiştir. Çünkü dilimizde ilme dair kitaplar henüz yeterli değildi. Bu dillerden birini bilmeyen ne ilimde, ne edebiyatta, ne de başka bir hünerde ilerleyemezdi. Türkler medeniyetçe Avrupalı, harsça Türk olmalıydılar. Hars dini, ahlaki, bedîi duygularla lisandan oluşmaktaydı. Hars halktan alınırdı. Bundan dolayı eski yazı dili bırakılarak, halkın konuştuğu gibi yazılmaya başlanmıştı. Yeni hikâyeler halkın masallarından, yeni şiirler halkın koşmalarından çıkarılmaktaydı. Milli mûsikî de halk mûsikîsinden, türkülerden çıkmaktaydı. Şarkılar, Acem mûsikîsiydi. Arûz veznindeki gazeller gibi, şarkılar da halka yabancı kalmıştı. Ahlâkta ve dinde de halkla beraber olunmalıydı. Halkın iyi gördüğü şeyi, hak da iyi görürdü. Fakat medeniyet kesinlikle halktan alınamazdı. Çünkü medeniyet ilimdi, fendi, sâneyiydi. Bundan dolayı medeniyeti ilimde, fende ve sanayide çok ilerlemiş memleketlerden yani Avrupa'dan almak gerekiyordu. Avrupa'dan medeniyeti alabilmek için ise, her Türk'ün Avrupa dillerinden birini bilmesi gerekmektedir. Türkler, Türk ve Müslüman kalmak şartıyla Avrupalı bir millet olmaya çalışmalıydılar. Amaç, Avrupa medeniyeti içinde bir Türk harsı oluşturmaktır. Bundan dolayı Gökalp mektubunda “*Fransızca'ya çalışıp-çalışmadığınızı sordum; çünkü sizin de Avrupa lisanlarından birini bilmeniz lâzımdır*” demiştir⁴⁴.

Kızlarının yabancı dil öğrenmelerinin gerekliliği üzerinde duran Gökalp bu yazısının sonunda da kızlarına el işlerine büyük önem vermelerini, çünkü insanı hayvanlardan ayırt eden şeyin yalnız dili değil aynı zamanda eli olduğu düşüncesini yenilemiştir. İnsan âletler ve makineler yaratan bir varlıktır. Bu âletleri ve makineleri de eliyle yapar. Hayvanlar ise âlet ve makine yapamaz. Bundan dolayı yalnız dil hünerleri değil, el hünerlerini de öğrenmek gerekmektedir⁴⁵.

Küçük Çocukların Eğitimi

Terbiye: Sevgi, Oyun, Masal

Gökalp küçük kızları Türkan'ın doğru şekilde eğitebilmesi için ailesine gönderdiği mektuplarda küçük çocukların eğitimine dair de fikirler beyan etmiştir.

Terbiye etmek, çocuğu sadece kötü huylardan vazgeçirmek değildir. Onu iyi huylara alıştırmak da gereklidir. Türkan gibi zeki, küçük çocuklara çok dikkat edilmelidir. Çünkü onlar her gördüğünü, her işittiğini taklit ederler. Çocuk bir kere yaptığını ve söylediğini tekrarlar. Bu da alışkanlık haline gelir. Bir çocuğu terbiye etmek isteyen öncelikle kendisini çocuğa sevdirmelidir. Sonra ona asla darılmamalı, bağır-mamalıdır. Tatlı sözlerle ona yapabileceği veya yapamayacağı şeyler anlatılmalıdır. Örneğin çocuk, bebekleriyle oynarken oynadığı yeri kirletirse, tekrar bebeklerle oynayabilmek için kirlettiği yeri kendisinin temizlemesi gerektiği ona anlatılmalıdır. Söz dinlemezse ikinci defa bebekle oynamasına izin verilmemelidir. Böylece o, bebekleriyle, oyuncaklarıyla serbest oynayabilmek için verilen emirleri dinlemeğe mecbur olacaktır. Çocuk cezadan değil, annesinin, babasının kardeşlerinin sevgisini kaybetmekten korkmalıdır⁴⁶. Çocuk, her ne yaparsa bu sevgilerin baki kalacağını kafasına yerleştirirse, artık hiçbir söz dinlemez, şımarıklık olur. Çocuğun büyüklerini yalnız sevmesi yeterli değildir, onlara hürmet etmesi de lazımdır. Çocuk ne hırpalanmalı ne de şımartılmalıdır⁴⁷.

Çocuklar ne kadar akli başında olsalar da çocuk oldukları unutulmamalıdır. Çocukların bazen yaramazlık yapmaları doğaldır⁴⁸. Küçük çocuklar tatlı dille yola gelirler. Onlara verilmek istenilen derslerin masallarla anlatılması faydalı olacaktır⁴⁹. Bundan dolayı Gökalp masallarla küçük çocukların daima zihinlerinin açılmasını önermiş ve “*çocuk oyunsuz, oyuncaksız duramaz*” demiştir⁵⁰.

Ayrıca Gökalp, Seniha'ya yazdığı bir mektubunda Türkan'ın bebeklerinden, oyuncaklarından bahsetmesini⁵¹, oyuncakları, bebekleri yok ise aldirmalarını rica etmiştir⁵². Kendisi de her hafta Türkan'a oyuncak olsun diye, üzerinde çeşitli resimlerin bulunduğu kartlardan göndermiştir. Türkan çocuk, resimlerini mi hayvan resimlerini mi yoksa manzara resimlerini mi çok seviyorsa bildirmelerini istemiştir⁵³.

Gökalp'e göre “*oyun*” çocuklar için hayatın çiraklığıdır. O, bir mektubunda “*Türkân'ı hem çok seviyorsunuz, hem de yaramazlığından şikâyet ediyorsunuz. Eğer yaramazlığı, oyunu çok sevmesi ise buna yaramazlık demek doğru değildir. Oyun, çocuk için hayatın çiraklığıdır. İctimaî hayatta her ne varsa, çocuk onu taklit eder*” demiştir. Gökalp'in bu tespiti onun bugün de geçerli bir çocuk eğitimi anlayışına sahip olduğunu göstermektedir⁵⁴.

Burada Gökalp'in içindeki çocuğu öldürmemiş bir insan, bir baba olduğunu da ifade etmekte fayda var. O, çocukların seviyesine çıkabilmiş bir babadır. Çocuklarıyla üstten üstten konuşmalar yapmamış, tavırlar sergilememiştir. Kızlarına yazdığı bir mektubunda onlar gibi kendisinin de çocukluk hayatını çok sevdiğini, bir araya geldiklerinde Türkan'la bebek oynayacağını, Hürriyet'le bilmece halledeceğini söyleyip şöyle devam etmiştir: “*Çocuklardan uzak kala kala, çocukluğa o kadar iştîyâkım arttı ki, bana çocukların oyunları ve oyuncakları, büyüklerin âkılâne işlerinden ve eserlerinden daha ciddî geliyor. Zâten büyüklerde akıl olsaydı, dünya bu hâle gelmezdi*”⁵⁵.

44 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 79.

45 “El işlerine de büyük bir ehemmiyet vermelsiniz; çünkü inşanı başka hayvanlardan ayırt eden yalnız dili değil, aynı zamanda elidir. İnsan âletler ve makineler yaratan bir mahlûktur. Bu âletleri ve makineleri de eliyle yapar. Başka hayvanlar ise âlet ve makine yapamaz. O hâlde yalnız dil hünerlerini değil, el hünerlerini de öğrenmek lâzımdır. Size tahsiliniz için faydalı olan şeyleri yazıyorum. Gösterdiğim yolda çalışsanız, tahsiliniz muntazam olur”. Bk. Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 79.

46 Gökalp'in bu düşüncesi günümüzdeki çocuk eğitimindeki doğrularla gelişmektedir. Ebeveynler çocuklarını “koşulsuz” sevmeliler, koşulsuz sevgi göstermeliler. Sevgi esirgenmesi, ödüller ve cezalar davranış değişikliği oluşturmamaktadır. Ödül yahut ceza ortadan kalktığında istenen davranış da ortadan kalkmaktadır.

47 Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 33-34; Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 338-339.

48 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 55.

49 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 180.

50 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 55.

51 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 280-281.

52 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 77-78.

53 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 271.

54 Yıldız, 2013: 278.

55 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 422.

Dil Gelişimi

Gökalp'e göre küçük çocuklar tuhaflığa çok alıştırmamalıdır. Sonra ciddiyetsiz olurlar. Onlarla konuşurken çocuk diliyle konuşulmalıdır. Örneğin çocuk çikolataya "koko" dese de ona "çikolata" denmelidir ki her sözün doğrusunu öğrensün. Yani sözcükler doğru şekilde ifade edilmelidir. Bazı çocuklar kendileriyle çocuk diliyle konuşulduğu için kelimeleri yanlış işitmekten peltek yahut kekeme dilli olmaktadır. Çünkü çocuklar her işittikleri aynı şekilde tekrar daha doğrusu "taklit" ederler. Çocuklara doğru Türkçe söylenmeli ki dilleri düzgün olsun.

Çocukların kötü sözler öğrenmelerine de engel olunmalıdır. Çocuk etrafındakilerin aynası gibidir. Ne işitirse, ne görürse aklında kalır. Her şeyi, herkesi taklit eder. Çocukların iyi yiyip içmelerine, banyolarına, hava almalarına, güneş görmelerine de dikkat edilmelidir⁵⁶.

Fiziksel, Sözlü ve Duyusal Şiddet

Çocuklara karşı daima sevgi dolu, güler yüzlü olunmalıdır. Çocuğu şımartmak iyi değildir fakat korkutmak da hiç doğru değildir⁵⁷. Çocuklar surat asılmasına, üzerlerine bağırlımasına tahammül edemezler⁵⁸. Çocuğa, onu korkutacak şekilde bağırma yahut hareketler yapılmamalıdır. Çocuk her gördüğünü taklit ettiği gibi, korkaklığa ve cesarete de daha küçükken alışmaktadır⁵⁹.

Çocuk korkutulursa yahut çok azarlanırsa yaramaz olur. Çocuklara daima akıllı olduklarından, itaatli olduklarından bahsedilmeli. Çocuk kendisine kıymet verildiğini gördükçe, o da kendi kendine itimat eder. Bir çocuğa yaramaz, haylaz gibi sözlerle hitap edilirse, o çocuk gerçekten yaramaz ve haylaz olur. Bununla beraber çocuğu şımartmak da doğru değildir. Çocuk bilmeli ki annesi, babası, kardeşleri kendisini seviyorlar. Fakat bir suç işlerse bu sevgi azalabilir⁶⁰. Çocuk yalnız sevginin azalmasıyla korkutulmalı; dayakla, azarlama ile değil. Gökalp "istibdat zamânının terbiyesi de müstebidâne idi. Hürriyet devrinde çocuk terbiyesi müstebidâne olamaz; fakat hürriyet devrinde nasıl kânuna itâ'at lâzımsa, çocukların ahlâka riâyât etmesi de lâzımdır"⁶¹ demiştir.

Yalnız şu da vardı ki çocuk, herkes tarafından çok sevildiğini anlarsa, şımarık olacaktır⁴. Bir çocuk sözünü dinlediği kişiden terbiye alabilir⁶². Ayrıca küçük çocuklar tatlı dille yola gelirler⁶³.

Küçük çocuklar dövülmekle uslanmazlar. Zaten bir çocuğun çok uslu olması da iyi değildir. Zeki çocuklar yaramaz olurlar. Uslu çocuklar himbil olanlardır. Çocuğun bütün işi, vazifesi oynamaktır. Oynamayıp da ne yapacaktır? Küçük çocuklara bağırma, dövmenin yanı sıra ekşi yüz göstermek de iyi değildir. Sinirlilik bu gibi davranışlardan doğmaktadır. Sinirli insanlar, çocukken yahut büyüdükten sonra ailesinden sert muamele görmüş insanlardır. Dargınlık da insanı sinirli yapar. Bir evde hiç kimsenin sinirli olmaması için, herkesin şen, güler yüzlü, tatlı sözlü olması gereklidir. Daima neşeli olmak faydalıdır. Öfkeli, kederli olmak insanın kendisi için de, başkaları için de zararlıdır. Çocuk bulunan evde, çocukla çocuk olup, onunla beraber oynamak en tatlı şeydir. Endişeli, kederlere dalan bir kişinin çehresi çocukları kendisine çekemez. Çocuklar okşanmak, sevmek, güler yüz görmek, tatlı söz işitmek isterler. Hayat daima tatlı geçmelidir⁶⁴.

Sorular, Hazır Bulunuşluk ve Baştan Savma Cevaplar

Gökalp'in küçük çocukların eğitimi hususunda dikkat çektiği noktalardan bir diğeri çocukların her şeyi anlamak istemeleri, sürekli sorular sormalarıdır. Fakat anne ve babalar çocuklarının sorularına genellikle kıymet vermeyip, baştan savma cevaplarla onları geçiştirirler. Bu tutum çok yanlıştır. Anne-babalar çocuklarının sorularından istifade ederek, onlara sorduğu şeye dair doğru bilgiler öğretmelidirler. Çocuklar sorularına daima baştan savma cevaplar alınca, artık yavaş yavaş hiçbir şeyi merak etmez ve sormaz olurlar. Çünkü önceki sorularına aldıkları cevaplar ruhlarını doyurmamıştır⁶⁵.

Avrupa'yı örnek gösteren Gökalp, orada çocukların bir şey sormasının dört gözle beklendiğini ifade etmiştir. Çünkü bir çocuk soru sormuşsa, sorduğu şeyi anlamaya hazır hale gelmiş demektir. Aileler bu fırsatı kaçırmayarak çocukların sorduğu şey hakkında, onların anlayacağı derecede bilgi verirler. Bundan başka anne ve babalar da çocuklarına birçok şeyin ne olduğunu sorarlar. Çocuklar cevap vermek için düşünmeğe mecbur olurlar. Doğru cevaplar verirler ise kendi akıllarına, zekâlarına güvenmeye, kendi kendilerine meseleler halletmeye alışır⁶⁶. Bu usul hem eğitici hem de eğlenceli bir çocuk terbiyesi yoludur.

Okul Eğitiminin Önemi

Gökalp kızlarının okula gitmelerinden çok memnun olduğuna dair yazdığı mektubunda, okuldaki eğitimin önemi üzerinde durmuştur. Gökalp'e göre insan evde özel hocadan da ders alabilir. Fakat mektebin başka türlü feyzi bulunmaktadır. Mektep, çocukların birleşmesinden oluşan bir cemiyettir. Dersler, oyunlar, yemek, düşünmek hep toplu halde yapılmaktadır. Topluluk halinde yapılan dersler daha dikkatle, daha lezzetle dinlenir. Bir insan tek başına bir sinemadan, tiyatrodan zevk almaz, sıkılırken, topluluk halinde tiyatrodan yahut sinemada saatlerce kaldığı halde sıkılmaz. Ayrıca bu topluluklarda seyirci ne kadar çok olursa, seyredenlerin aldığı zevk de o kadar fazla olur⁶⁷. İnsanlar topluluk haline geldikten sonra eş benzeri olmayan güzellikteki zevkleri kuvvetlenir. Ahlâkî vazifeler ve ilmî hakikatler

56 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 223-224.

57 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 180.

58 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 223-224.

59 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 171.

60 Daha önce de ifade edildiği üzere bu şekilde koşullu sevgi doğru değildir.

61 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 589.

62 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 325.

63 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 180.

64 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 502.

65 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 514.

66 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 514.

67 Gökalp musikiyi de örnek göstermiştir: "Müsikî dinlemek de böyledir Musiki tek başına dinlenemez. Ekseriya, yeni bir bestenin güzelliği, tek başına çalındığı zaman anlaşılamaz. Büyük bir cemaat huzurunda çalınan bir beste, mâhiyetini tamamiyle ortaya koyar. Nice dâhiyane besteler, en büyük mûsikişinâslar tarafından takdir edilmemişken, cemaat huzurunda çalındıktan sonra dâhiyane kıymeti anlaşılabilmiş. Demek ki insan tek başına ne temâşâdan, ne mûsikiden büyük bir zevk duymıyor". Bk. Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 75-76.

de böyledir. Bir kişi kendi başına bir mefkûre duygusu icat edemez. Toplum hangi fikri mukaddes tanırsa, o mefkûre olur. Toplum hangi kaideyi mukaddes tanırsa, o vazife olur. Aynı zamanda bir kişi kendi başına hiçbir hakikat yaratamaz. Hakikat, toplumun doğru olduğuna inandığı fikirlendir. Bundan dolayı çocuklar, ahlâkî mefkûreleri ve vazifeleri, ilmi ve dinî hakikatleri, bedii zevkleri ancak topluluk halinde alabilirler. Çocukların topluluk hali ise mekteptir. Çocuk büyüdükten sonra büyük bir cemiyetin içinde yaşayacağı için, çocuğu ilerideki toplum hayatına alıştırmak için, ona çocukluk devresinde de toplum hayatını yaşatmak gerekmektedir. Çocuk bu içtimâî terbiyeyi mektepte alır⁶⁸.

Aile küçük bir cemiyettir fakat orada bir araya gelen çocuklar azdır. Mektepte ise yüzlerce çocuk beraber duyar, düşünür, anlar, gelecek için ortak gayeler hayal eder. Gelecekte milletin fertleri arasında ortak duygular ve fikirler bulunabilmesi için, çocukların mekteplerde beraber duyması ve düşünmesi gereklidir. Bütün bunlar göstermektedir ki mektepte okumak, evde çalışmaktan daha çok faydalıdır⁶⁹. “Bu zaman, ilim ve ahlâk zamanıdır” diyen Gökâlp'e göre ahlâkâle içinde öğrenilir, ilim mektepte bellenir⁷⁰.

Mahcup Çocukların Eğitimi

Gökâlp'in ortanca kızı Hürriyet utangaç, içine kapanık, konuşmayan yani “mahcup” bir çocuktur. Mahcupluk konuşmama halidir. Gökâlp “bu hâle mahcûbiyyet derler ki bir nevi sinir hastalığıdır” demiştir⁷¹.

Eskiden kendisinin de yeni gördüğü kişilerle konuşmadığını, fakat bunu üzerinden atmaya çalıştığını, umumi meclislerde konferans vermeğe başladığını, sonra Darülfünun müderrisliğini kabul ettiğini, daha sonra umumi dersler açtığını, tabiatının aksine giderek, her yerde konuşmaya kendini alıştırdığından bahseden Gökâlp⁷², Hürriyet'e yazdığı mektuplarda onu mahcupluktan kurtarmak için önerilerde bulunmuştur: “İnsan bu hâle irâdesiyle galebe çalabilir. Yavaş yavaş uğraş. Kendini herkesin yanında konuşmaya alıştır. Herkesin yanında, ezberlediğin şiirleri yüksek sesle oku; masallar söyle! İyi düşünmek kifâyet etmez. Düşündüğünü söylemek de lâzımdır⁷³.”

Mektuplarında Hürriyet'in konuşmadığını yazan Vecihe Hanıma, “Hürriyet'in konuşmadığını yazıyorsun. Bu kızın utangaçlığı gittikçe artıyor. Hâlbuki utanıp konuşmamak iyi değildir” diyen Gökâlp, Hürriyet'in utangaçlığını yenmesi için eşinden ve kızı Seniha'dan da, Hürriyet'e kalabalık içinde şiir okutturmalarını, masal anlattırmalarını istemiştir: “Ezberlediği şiirleri, hepinizin yanında yüksek sesle söylesin. Hepinizin yanında masal söylesin”. O, bu şekilde mahcupluğunun yavaş yavaş yok olacağını düşünmektedir⁷⁴. Seniha'ya yazdığı bir mektubunda da “mekteplerdeki tahsillerinize dâir de birşey yazmıyorsunuz. Hürriyet çok çalışıyormuş. Şimdiye kadar ne öğrendi? Bunu bildirmiyorsunuz. Hürriyet de biraz dilini açsın. İçerisinde sakladığı sözleri ne zaman söyleyecek? Şâirler bu kadar sükûtî olur mu?”⁷⁵ demiştir.

Hürriyet'in, sıkılganlığının kendi elinde olmadığını söylemesi üzerine Gökâlp, sıkılganlığın kederli insanlar görmekten de ileri geleceğini ifade etmiştir. Bir çocuğun etrafındaki insanlar güler yüzlü, şen olursa o çocuk sıkılgan olmaz. Ayrıca kelimeleri de göstermektedir ki sıkılganlık sıkılmaktan gelmektedir. Hayatta sıkılmış olmayan adam, sıkılgan olmaz. Sıkıntı içinde bulunanlar sıkılgan olurlar. Bu nedenle bir çocuk sıkılgan ise onun neden sıkıldığı, yani ruhunu sikan şeyin ne olduğu anlaşılmalıdır. Hakiki terbiye sıkılmamak, serbest olmaktır⁷⁶. İnsana yalnız okumak, yazmak yeterli değildir. İnsan fikirlerini söyleyemezse, çok fikirli olması bir işe yaramamaktadır. Eskiden mahcupluk bir fazilet sayılırdı. Fakat artık mahcupluk iyi bir şey değildi. Hayâlî olmak başka şey, mahcupluk başka şeydi. İnsan hayâlî olmalı fakat mahcup olmamalıydı⁷⁷.

Gökâlp mahcup çocukların üzerine düşmeden, kendilerini sıkmadan onları masallarla, oyunlarla biraz açmanın, neşelendirmenin iyi olduğu düşüncesinde olmuştur. Çünkü “sıkılma”, “utanma” dendikçe çocuğun mahcupluğu daha çok artacaktır. Böyle şeyler söylemeden kendisiyle çok konuşup söyletmek faydalıdır. Mahcup insanlar teklifsiz konuşacak bir arkadaşları yanında serbest konuşabilirler. Araya resmîlik girdi mi söz söyleyemezler. Bu nedenle Gökâlp, mahcup kızı Hürriyet'in bu halden kurtulması için beraber kâğıt oynamalarını, birbirlerine masallar anlatmalarını, annelerinin etrafında şen bir halka oluşturmalarını istemiştir⁷⁸.

Mahcupluk-Mektep

Bir çeşit sinir hastalığı olan “mahcûbiyyet”in tedavisi için çocukları sinir doktorlarına göstermek faydalıdır⁷⁹. Bunun yanında mektep de çocukların serbest, rahat olmalarına yardım eder. Gökâlp kızlarının mektebe başladıklarına dair mektuplarına verdiği cevabında, çok iyi yaptıklarını, mektebin Hürriyet'in sıkılganlığına da çok iyi geleceğini, orada başka kızların sıkılmadığını görerek, onun da mahcupluktan kurtulacağını söylemiştir⁸⁰. Çünkü mektebe gitmeyen çocuklar sıkılgan olurdu. Fakat mektepte kendi yanında olan çocuklarla beraber bir cemiyet hayatı yaşayan bir çocuk yavaş yavaş mahcupluktan kurtulurdu. Mahcupluk, insanın kendisine güven duymamasından ileri gelirdi. Kendisini arkadaşlarından daha zeki, daha akıllı, daha iradeli göre göre mahcup olan bir çocuk, artık kendisine güvenmeye, kıymet vermeye başladığı. İnsan, kendisinden aşağı ve eşit olanlardan utanmazdı. Ancak kendisinden daha yüksek tanıdığı, gördüğü kişilerden utanırdı. İnsan tecrübe ile herkesin kendisi gibi olduğunu anlarsa, kendisinin akılca, iradece herkese eşit olduğunu görürse, hiç kimse-nin karşısında sıkılmamağa başladığı. Ayrıca zaman eşitlik zamanıydı. İçinde bulunulan asır kadının erkeğe, çocuğun büyüğe, amelenin efendisine eşitlik iddia ettiği bir asırdı. Kimsenin kimseye üstünlüğü yoktu: “Hakikaten, bütün insanlar bir baba ile bir ananın oğulları değil

68 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 76.

69 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 75-76.

70 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 62.

71 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 214.

72 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 209-210.

73 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 214.

74 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 209-210.

75 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 163.

76 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 511-512.

77 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 210.

78 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 218.

79 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 209-210.

80 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 69.

mi? Niçin birisi kendini ötekinden aşağı görsün? Niçin birisi ötekilerden sıkılsın? Kabahati olan bir adamın utanması tabii'dir; fakat hiçbir kabahati olmayan bir adamın başkalarını kendisinden daha yüksek zannederek onlardan sıkılması manasızdır"⁸¹.

Gökalp mahcupluk üzerine yazdığı mektuplarda Hürriyet'e arkadaşlarından daha zeki olduğunu, kendisinden yaşça büyük olanlardan bile daha iyi düşünüp daha iyi konuştuğunu söyleyerek onu cesaretlendirmeye çalışmış ve şöyle devam etmiştir:

“..Senin sıkılğan olmanı hiç anlamam... Niçin, söz söylersem bir pot kırarım diye korkuyor ve hiçbir şey söyleyemiyorsun?... Demelisin ki, 'ben de herkes gibi bir insanım. Hiçbir kimse benden daha akıllı değildir. Hiç kimseyi kendimden üstün görmem. Mâdem ki başkaları söz söylerken bin pot kırdıkları hâlde söz söylemekten çekinmiyorlar, birbirinden sıkılmıyorlar; artık ben de kimseden sıkılmayacağım. Her düşündüğümü serbestçe, herkese karşı söyleyeceğim; çünkü ben de bir şeyim. Benim de aklım var, fikrim var'. İşte böyle düşündükten sonra, bu sûretle hareket edersen, az zamanda mahcupluktan kurtulursun. Hattâ arkadaşlarını toplayıp, onlara evvelâ masal, sonra nutuk söyleyeceksin. En nihâyet konferans vermeğe kadar çıkarsın"⁸².

Gökalp mahcupluğun yenilmesinde mektebin büyük bir faydasının olacağını söylemekle beraber öğretmenlerin mahcup çocukların hastalığını nasıl izole edeceklerini bilmeleri gerektiğine de dikkat çekmiştir⁸³. Günümüzde de içine kapanık, konuşma problemi yaşayan çocukların kreşlere, anaokullarına yönlendirilmeleri Gökalp'in tespit ve çözümlerinin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Kitap Tercihinin Önemi ve İstanbul'daki Ahlaki Çöküş

Kendi ifadesi ile tam çocuklarının fikrini açacak, ruhlarını nurlandıracak bir sırada çocuklarından uzağa atılan Gökalp'i çocuklarının terbiye ve tahsiline rehberlik edememek çok üzmüştür⁸⁴: “Bilmem ki, o ahlâksız muhitlerde doğru yolu kendi kendinize bulabileceğiniz! Ben içtimâi hakikatleri bulabilmek için yirmi beş-otuz sene kafa patlattım. Okuduğum kitaplarla işittiğim sözler ya softaların, yahut züpbelerin beyninden çıkıyordu”.

Bütün mektupları bir araya gelse birkaç ciltlik bir kitap ortaya çıkacağını söyleyen Gökalp'in bu kadar çok mektup yazmasındaki sebep ailesine duyduğu özlemin yanı sıra onlara rehberlik etmek olmuştur. Gökalp eşinin ve çocuklarının fikirlerinin kendi fikirlerine uygun olmasını, kendi ruhuna uymayan fikirlerin ve hislerin çocuklarının ruhuna aşılmasını istememiştir. Özellikle o günlerde İstanbul'da ki fikir hareketlerini hasta ve bozuk bulmuştur. Bu nedenle ailesinin yalnızca kendisinin mektuplarından fikir almalarını arzu etmiş, gazetelerden yahut başkalarının sözlerinden fikir almalarını istememiştir. Ayrıca otuz senedir içtimâi ilimlerle uğraşmış, ruh ilmini senelerce araştırdığını anlatan Gökalp ailesinin ruh doktorunun ancak kendisinin olabileceğini söylemiştir⁸⁵.

Kızlarının da kendisiyle aynı düşünceye sahip olmasını isteyen Gökalp uzakta olmasının ortaya çıkardığı rehber eksikliği sorununu mektuplar ve kitaplar aracılığıyla çözmeye çalışmış, kızlarını kitap okumaya teşvik etmiştir: “Siz hangi kitapları okuduğunuzu, ne gibi derslere çalıştığınızı yazmıyorsunuz. Tahsilde muvaffak olmak için en iyi usûl, okumaktan zevk almaktır"⁸⁶.

Gökalp'in kızlarını kitap okumaya teşvik etmesinin bir sebebinin de Hürriyet'in durumu oluşturmuştur. Gökalp, hastalıkların mektebe gitmesine mani ve içine kapanık, pek konuşmayan bir çocuk olması nedeniyle mektuplarında Hürriyet'e sorular sorarak onu düşünmeye ve konuşmaya teşvik etmeye çalışmıştır: “Bir müddetten beri senden mektup almıyorum. Hâlbuki senin bana söyleyecek çok sözlerin olduğunu biliyorum... Okumayı, yazmayı öğrendin mi? Yoksa sana öğretmeğe çalışan bulunmadı mı?”⁸⁷.

Henüz okuma-yazma da ilerleyememiş olan kızı Hürriyet'in durumuna üzülen Gökalp mektuplarında sık sık bu konuyu dile getirmiş, okuma-yazma öğrenmeye teşvik etmek için ona kitaplardan bahsetmiştir. Kitapların kendisine neler kazandıracığını anlatmıştır⁸⁸:

Okumayı öğrensen, kitaplarda güzel masallar vardır. Devler insanlara fenâlık yapmağa çalışıyor, periler kurtarıyor. Sen peri masallarını çok seversin, işte bunlar hep kitaplarda yazılıyor. Bundan başka kitaplarda koşmalar, destanlar var. İnsana milletini, vatanını öğretirler. Kitap vardır ki yıldızların, güneşin, ayın ne olduklarını, nasıl döndüklerini, ne iş yaptıklarını bildirir. Kitap vardır ki dağlar, dereler, denizler nasıl vücûde gelmiş olduğunu anlatır. Kitap vardır ki ağaçların, otların nasıl yaşadığını, yaprakları ya nasıl teneffüs ettiğini, çiçekleriyle yeşillerinin nasıl vücut bulduğunu söyler. Kitap vardır ki kuşların, balıkların, ineklerin, atların, arslanların yaşayışlarını haber verir. Kitap vardır ki rüzgârlardan, bulutlardan, yağmurdan, doludan, kardan bahseder. Kitap vardır ki insanoğlunun yaptıkları bütün işleri diline dolamıştır. Muhârebeler nasıl olmuş, şehirler nasıl yapılmış, milletler nasıl büyümüş, dinler nasıl vücûde gelmiş... Hâsılı merak ettiğin ne kadar şeyler varsa, kitapların içinde yazılıdır. Bunların hepsini anlamak için okumayı, yazmayı öğrenmek lâzım”.

81 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 481.

82 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 481.

83 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 209-210.

84 “Bu iki takımın da fikirleriyle duygulan millî değildi. Züpbeler, mukaddes bildiğimiz bütün duyguları yıkağa çalışıyor, softalarsa asrî ve medenî bir millet, meşrûti bir devlet olmamıza mâni oluyorlar. Evvelkiler Beyoğlu'nun levantenlerinden ders almışlar. İkincilerse eski Acemler'in kitaplarıyla kafalarını yuğurmuşlar. Bu iki takımın ikisi de ne millî, ne de medenîdir. Alafrağa Avrupalı olmadığı gibi alaturka da Türk değildir. Ne millî, ne de medenîdir. Alafrağa Avrupalı olmadığı gibi alaturka da Türk değildir. Alaturka müsiği Bizans'tan Acem'e geçmiş bir müsiği olduğu gibi, alaturka şiir de Acem'den alınmış gazellerle kasidelerdir. Hâlbuki Türk müsiğiyle şiiri halkın koşmaları ile türküleridir. Alafrağa denilen âdetler de Avrupa âdetleri değildir. Avrupalılar ahlâka, ismete, nâmûsa çok büyük kıymet verirler. Levântenlerin alafrağa medeniyetinde ise, bu gibi mukaddesâta 'tibâr yoktur. Hâsılı ben bütün tedkiklerimin neticesinden anladım ki, biz medeniyeti doğrudan doğruya Avrupa'dan, harsı da doğrudan doğruya haktan almalyız. Ne Acem medeniyeti, ne levanten medeniyeti bize yaramaz. Bu ikisi de bu günkü fikrî terakkilere nazaran medeniyetsizdir. Biz, bu asrın Türkleri ve Müslümanları almalyız. Yâni Türk ve Müslüman kalmak şartlarıyla, Avrupa medeniyetine tam bir sûrette girmeliyiz. Hiçbir faziletimizi kaybetmeksizin Avrupa'nın bütün ilmi ve fenni terakkilerini almalyız, sevgili kızlarım!”. Bkz. Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 143.

85 “Bundan başka ben isterim ki âilemin ve çocuklarının fikirleri ve hisleri benimkine uygun olsun. Ben rûhuma uymayan fikirlerin ve hislerin, çocuklarının rûhuna aşılmasını istemem. İstanbul'un fikrî cereyanları hep hasta, hep bozuktur. Bundan dolayıdır ki, senin ve çocuklarının yalnız benim mektuplarımdan fikir almanızı arzu ediyorum. Gazetelerden, başkalarının sözlerinden fikrî gıdalar almanızı istemem; çünkü ben otuz senedir içtimâi ilimlerle uğraşıyorum. Ruh ilmini senelerce tedkik ettim. Âilemin ruh doktoru ancak ben olabilirim. İşte bundan dolayıdır ki, başkalarının mektuplarında bana dâir, benim fikirlerime, hislerime dâir malûmatlar aramanıza râzı olmadım. Benim size yazdığım mektupların bir araya gelse, birkaç ciltlik bir kitap olur”. Bk. Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 146.

86 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 243.

87 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 244

88 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 244-245

Bir başka mektubunda ise “bir kitap bana, yavrusuna insanlık faziletini masallarla öğreten bir annenin terbiye usûllerini gösterir. Başka bir kitap da, bir kızın kahramanlıklarını anlatır. Hâsılı kitapların içinde de dinin, ahlâkın, şiirin güzellikleri var. İnsan, hayatını hep güzel ve iyi duygularla geçirmeli”⁸⁹ demiştir.

Gökâlp kızlarını kitap okumaya teşvik etmiştir ancak onları her kitabı okumamaları konusunda uyarmıştır. Okudukları kitaplar iyi kitaplar olmalıdır. Kitaplar faydalı ve zararlı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her bilgili insanın ahlâklı olmamasının nedeni budur. Eğitimin, terbiyenin amacı ahlak sahibi olmaktır. Bundan dolayı o, kızlarına, kendilerini ahlaklı yapacak, yüksek ruhlu insanların kitaplarını okumaları tavsiyesinde bulunmuştur:

“Büyük adamların fikirleri de büyüktür. Daimâ, yüksek ruhlu insanların eserlerini okumalısınız; çünkü küçük adamlar da, fenâ insanlar da kitaplar yazmışlardır. Bunları okumakla insan yükselmez; bilakis alçalır ve küçülür. Malûmatın da iyisi ve kötüsü vardır. Kitaplar da fâideli ve zararlı diye iki kısımdır. Her malûmatlı adamın ahlâklı olmaması bundandır. Malûmat, ilim, felsefe hep ahlâk içindir. Ahlâkı bozan fikirler ve felsefeler hep yanlıştır. Bir ağaç, yemişinden belli olur. İlim ağacının yemişi ahlâktır. Acı yemiş veren bir ağaçla, ahlâkı bozan fikirler ve felsefeler arasında hiçbir fark yoktur. Din de ilim gibi, kıymeti yemişinden belli olan bir ağaçtır. Din ağacının da yemişi ahlâktır. Babalarımız, dedelerimiz hep dindarlıkları sâyesinde ahlâklı bir hayat yaşamışlardır. Sizin de rehberiniz hem ahlâklı bir din hem de ahlâklı bir ilim olmalıdır. Yalnız dînin ve ilmin değil, şiir, edebiyat gibi bedîî eserlerin de kıymetini ahlâkî neticeleriyle ölçünüz. İnsanın hayvanlardan farkı ahlâkiyledir. Tahsilin, terbiyenin gayesi de ahlâktır. Bu sırada vicdânların yegâne hâkimi ahlâktır. Başka duygular, ahlâkî duyguların tâbileri hükmüne inmişlerdir. O hâlde, ele geçen her kitabı okumamalı! Her yazı yazan adamın fikirlerinden yükseklik beklememeli! Bâhusus bizde ve bilhassa bu zamanda yazılan bütün yazılar rûhu alçaltacak şeylerdir”⁹⁰.

Gökâlp bir başka mektubunda yine kitapların ahlaklı olanlarını okumaları konusunda kızlarını uyarmıştır: “Kitapların iyi ve ahlâkî olanlarını okuyunuz. Malûmatın lâzım ve fâideli olanlarını öğreniniz. Her kitap iyi olmadığı gibi, her fikir de fâideli değildir”⁹¹.

Gökâlp’in bu konudaki hassasiyetinin nedenlerinden birini de, o günlerde İstanbul’da bilgi yahut eğitim adıyla dolaşan birçok fikrin hem ilme, hem de ahlâka aykırı olmasıydı. Medeniyet denilen pek çok şey, hakikî medeniyetin aksiydi. Savaşın oluşturduğu ortama da bağlı olarak ahlaki çöküşün yaşandığı bir zamanda kızlarının başında olamamak Gökâlp’i hem üzmüş hem de tedirgin etmişti. Bu nedenle o “siz doğru düşünüşlü, doğru ahlâklı olmağa çalışınız” yazmıştır kızlarına⁹². Gökâlp kızı Seniha’ya yazdığı bir başka mektubunda da Hürriyet’in tahsiline dikkat etmesini, okulda başka çocukların ahlakına uymamasını söylerken “İstanbul’daki ahlâk pek fena. Biz kendi memleketimizin ahlâkını muhafaza etmeliyiz. Asıl Türk ahlâkı bizim memlekettedir”⁹³ demiştir.

Gökâlp mektuplarında okunması gereken kitapları sadece genel hatlarıyla belirtmiş, isimlerini vermemiştir. Ancak bunların, mutlaka terbiye ve mefkûre veren kitaplar olmalarını istemiştir. Böylece okuyucuyu, kabiliyetleri ve istekleri doğrultusunda seçeceği kitaplarda serbest bırakmıştır. Gökâlp’e göre bir çocuk hangi kitapları alıyor ve zevk alıyorsa onları okumalıydı. Anlamadığı ve hoşlanmadığı kitapları zorla okumanın çocukta meydana getireceği şey kitaptan nefret etmek şeklinde olumsuz bir sonuç olacaktı. Bu düşünce Gökâlp’in kendi hayat tecrübesiyle ilgiliydi. Çünkü aynı serbestlik Gökâlp’e babası tarafından gösterilmişti. “Babamın Vasiyeti” başlıklı yazısında babasının kendisi hakkındaki eğitimle ilgili emellerini anlatırken kitap seçme konusunda tanıdığı sonsuz hürriyetten bahsetmişti. Aşk kitaplarından tiyatro ve hikâyeye, oradan şiir ve romana, oradan da edebi eserlere ve nihayet tarihi, ilmi, felsefi eserlere doğru kolayca çıkışını sahip olduğu okuma özgürlüğü ile izah etmiştir⁹⁴.

Kitaplarla ilgili son olarak Gökâlp’in çocuklarından uzak bir hayat yaşadığı için, kızlarının eğitimiyle ilgilenememesinin verdiği üzüntüyle ve onlara kavuşup, onları eğiteceği günlerin geleceği düşüncesiyle çocuk kitaplarıyla ve çocuk edebiyatıyla⁹⁵ meşgul olduğunu söylemekte fayda var: “Bir araya gelirse, size ders vermek artık benim vazifem olacak... Size güzel perî masalları da söyleyeceğim. İnsan rûhunun, çocuklarla berâber saf bir hayat yaşamağa ihtiyacı vardır. Göz çiçeklere muhtaç olduğu gibi, ruh da çocuklara muhtaçtır. Bundan dolayıdır ki burada çocuk şiirlerini ve çocuk masallarını severek okuyorum. Bunları sizinle beraber okumak en büyük arzumdur”⁹⁶. Gökâlp’in bu hali onun çocuk yetiştirme konusunda ne kadar duyarlı ve sorumluluk sahibi bir baba, bir insan olduğunu göstermektedir.

Rehber Bir Baba: Ders Çalışma Usulü

Gökâlp mektuplarında çocuklarına ders çalışma yollarını da göstermiştir. Çünkü bir çocuk neye çalışacağını, nasıl çalışacağını bilmez. Bazı öğrenciler gece-gündüz çalıştıkları halde emekleri boşa çıkmaktadır. Tahsilin usulü bilinmeden, gelişimi güzel çalışılmasında fayda yoktur⁹⁷. Bir derse çalışırken ondan bir eğlence, bir oyun gibi hoşlanılmalıdır⁹⁸.

Ayrıca bir öğrenci hangi ilimden, hangi hünerden çok hoşlanıyorsa bütün meylini ona vermelidir. Çünkü bu en çok o derse kabiliyeti var anlamına gelmektedir. Bir çocuk için en faydalı şey, kendi kabiliyetini tanımaktır. Neye yatkınlığı olduğunu bilen ve en çok yetenekli olduğu derse çalışan öğrenci başarılı olur. Matematik, geometri gibi ilimler akla kuvvet verir ve insan bunlarla uğraşırken eğlenir. Çocuklar bilmece oyununa çok meraklıdır. Matematik ve geometri ilmin bilmeceli bir kısmıdır ve ileride okunacak hikmet gibi, kimya gibi ilimlerin de temelidir. Bundan dolayı bu iki derse büyük önem vermek gerekmektedir. Matematik ve geometriden sonra edebiyata ve şiire kıymet verilmelidir. Çünkü bunlar da gayet eğlenceli ve zevklidir. Aynı zamanda zekâyâ nur, hayallere kanat, kalbe de heyecan verirler.

89 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 247.

90 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 85.

91 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 170.

92 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 169-170.

93 Ziya Gökâlp’in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 21.

94 Argunşah, 1996: 253.

95 Gökâlp’in çocuğa karşı sevgi ve ilgisi onun yalnızca duygusal bir pencereden bakmasıyla ilgi değildir. O, aynı zamanda bilim adamı kimliği ile çocukla ilgili yaklaşımlarda bulunmuştur. Çocuk ve toplum, çocuk ve edebiyat, çocuk ve din gibi konularla ilgili tespitlerde bulunmuştur. Bk. Ateş, 2005: 97.

96 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 184.

97 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 77-78.

98 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 72-73.

Derslerin en güzeli edebiyata ve şiire dair olanlardır. Resimle mûsikî de şiirle edebiyatın arkadaşıdır. Bunların hepsi ruha güzellik, ahlâka temizlik verir, insanda heyecan yaratır. Din ve ahlâk dersleri de en önemli derslerdir. Fakat bu dersler olması gerektiği gibi “vecdli”, kendi özelliklerine uygun bir surette okutulamadığı için çocuklara Allah sevgisi, mefkure sevgisi iyi verilememektedir. Bu nedenle çocuklar bu duyguları edebiyatın ilâhîlerinden, destanlarından almak mecburiyetindedirler. Kısacası Gökalp derslere bir oyun gibi, eğlence gibi zevk duyarak, coşkuyla çalışılması ve akla, kalbe güç veren, ruhu heyecanlandıran derslere önem verilmesini önererek “*bu yolda yürürseniz, içi dışı birbirine benzeyen samimî insanlardan olursunuz*” demiştir⁹⁹.

Ailesine Kıymet Veren Bir Baba, Bir Koca: “Sağlık”

Beslenme, Güneş ve Tevekkül

Gökalp sürgün yıllarında ailesinin kederden sağlıklarını ihmal etmelerinden endişe duyarak, eşinden gerek kendisinin gerekse çocuklarının sağlıklarına son derece dikkat etmesini rica etmiştir. Her gün yoğurt yemeleri, birkaç taze yumurta içmeleri, tereyağı, süt, et, balık gibi taze gıdalarla beslenmeleri¹⁰⁰, güneşli havalarda güneş alan odada oturmaları, çocukların güneşli odada oynamaları, rutubetli odalarda kalmamaları tavsiyelerinde bulunmuştur¹⁰¹. Özellikle Türkân’ın beslenmesine dikkat etmelerini¹⁰², Türkan’a anne sütünü bıraktırdıklarını öğrenince ona “*nestle*” süt vermelerini istemiştir. Çünkü sağlık iyi gıda ve iyi hava ile mümkündür¹⁰³ ve bozulmadan önce onu korumaya çalışmak gerekemekteydi. Her şey yerine gelirdi ama sağlık kolay kolay geri dönmezdi. Sağlığın esası ise üzülmemektir. O, “*sihhatin esâsı da üzülmemektir. Benim için üzülme bana hiyânettir; çünkü benim saâdetim, ancak sizin sihhatiniz ve istirahatinizle kâimdir...¹⁰⁴*” diyordu.

Ailesinin sağlığıyla uzakta olmasına rağmen yakından ilgili olan Gökalp, mektuplarında küçük Türkan’ın ağzına kâğıtları götürdüğünü öğrenince, eşinden Türkan’ı bu huyundan vazgeçirmesini istemiş ve ona biraz çıkmıştı: “*Kâğıtlar pistir. Mikroplarıyla çocuğu hasta eder. Sen bunu bildiğin hâlde, nasıl yapmasına müsâade ediyorsun? Çünkü düşünceye dalmışsın. Dünya umurunda değil. Hâlbuki ben çocuklarımızı evvel Allah’a, sonra da sana emânet bıraktım¹⁰⁵*”.

Rahim hastalığı bulunan ve dişlerini tedavi ettirmesi gereken Vecihe Hanım’ın tedaviyi ihmal etmesi nedeniyle Gökalp eşine dargın olduğunu bu konulardaki ricalarını mutlaka dinlemesini istemiştir¹⁰⁶. Dişlerini yaptırması için gerekirse eve hekim getirtmesini söylemiştir¹⁰⁷: “*Sen de dişlerini mutlaka yapdu! (yaptır). Dişlerini yapırmazsan yemekleri hazmedemezsin. Vücudunu toplayamazsın... Sen gidemezsen dışçı eve gelebilir Bana lüzumsuz sarf etmekte olduğunuz paraları dışçıye ver. Dişlerini yapırdırmadan bana göndereceğiniz hiçbir şeyi kabul etmiyeceğim... Sen orada dişsiz tagaddiden mahrum kal! Ben burada rahat edeyim! Bu olamaz!¹⁰⁸*”.

Eşinden çocuklarının sağlığına dikkat etmesini rica eden Gökalp, kızlarına da, annelerinin yeme-içmesine, sağlığına dikkat etmeleri¹⁰⁹ tembihinde bulunmuştur. Eşinin huzur ve mutluluğunun sağlanması Gökalp için borçtu: “*Bâri annenizin yemesine dikkat ediniz. İyi hava alamadı, bâri iyi gidâ alsın; Her şeyden ziyâde daima kalbine teselli veriniz. Hiç gönlünü üzmezsiniz. Emrinden zerre kadar dışarı çıkmayınız. Annenizi ferah ve meserret içinde bulundurmak, hepinizin borcudur¹¹⁰*”.

Gökalp eşinin kendi yüzünden çok felaketler gördüğünü, keder çekmiş olduğunu düşünmekteydi. O, mektuplarında kızlarından annelerinin sıkılmaması için ellerinden geleni yapmalarını, kederlenmemesine ve merakta kalmamasına son derecede dikkat etmelerini¹¹¹, onu teselli etmelerini¹¹², ona çok saygı göstermelerini, kusur etmemelerini¹¹³, hatırını asla kırmamalarını¹¹⁴, sözünden çıkmamalarını¹¹⁵ kısacası annelerini mutlu etmelerini¹¹⁶ istemiştir. Ayrıca onu üzenin, kendisinin de kalbini kırmış olacağını söylemiştir¹¹⁷: “*Benim yüzümden, o zavallı çok felâketler çekti. Arzu ederim ki, hepiniz ona benim kalbimdeki şefkatler derecesinde şefkat gösteresiniz. Onu en ufak bir sûrette inciten, benim kalbimi kırmış olur*”.

Gökalp’in eşinin sağlığını önemsemesinin nedeni ona verdiği değer yanında çocuklarının da annelerine ihtiyacı olması ile ilgiliydi. Kızlarına yazdığı bir mektupta hayatı onlara lazım olduğu için sağlığına son derece dikkat ettiğini, eğer ailesi olmasa sağlığını düşünmeyeceğini, belki hastalanmayı hatta ölmeyi arzulayacağını fakat insanın bir ailesi ve küçük çocukları bulunursa sağlığına bakmasının, hastalanmamaya çalışmasının en mukaddes görev olduğunu söylemiştir. Çünkü her insan istediği gibi hareket etmekte hürdü. Fakat anne-baba olduktan sonra insanlar evlatlarının esiri oluyorlardı. Yavrularının mutluluğu için anne ve babalar hasta olmamaya, uzun müddet yaşama mecburdular¹¹⁸. Yine bir mektubunda benzer şeyleri ifade etmiştir: “*Aile babası olmasaydım, sihhatime belki kıymet vermezdim; fakat*

99 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 72-73.

100 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 60-61.

101 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 86.

102 Ziya Gökalp’in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 16-21; Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 20.

103 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 13.

104 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 61.

105 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 259.

106 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: s. 119.

107 Ziya Gökalp’in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 16; Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 105.

108 Ziya Gökalp’in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 22.

109 Ziya Gökalp’in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 21.

110 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 62.

111 Ziya Gökalp’in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 15.

112 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 223-224.

113 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 170.

114 Ziya Gökalp’in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 19-20.-21.

115 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 8.

116 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 170.

117 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 168-170.

118 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 51.

mademki ailem, yavrularım var, demek ki sıhhatim de kıymetlidir”¹¹⁹. Ayrıca sağlığı korumanın başlıca aracının tevekkül etmek olduğunu belirterek ailesinin birbirlerine teselli ve metanet vermelerini öğütlemiştir: “Beni hayata bağlayan bir râbıta varsa, o da, sizin saadetinize çalışmak arzusudur; fakat siz de kendinizi mihnete, kedere mağlûp etmemelisiniz. Sıhhatinizi muhafazaya çalışmalısınız. Bunun da başlıca vasıtası metanetle tevekküldür. Siz hepimiz birbirinize teselli ve metanet vererek, bu kara günleri geçirmeğe çalışınız”¹²⁰.

Sarı Hastalık, İspanyola, Veba

Ailesiyle yakından ilgili olan Gökalp mektuplarında ailesinin sağlığına yönelik olarak, o günlerde İstanbul’da ortaya çıkan sarı hastalık, ispanyola ve veba konusuna değinmiştir. Gökalp ailesine, hastalıklar geçinceye kadar kızlarının okula gitmemeleri, sağlık kurallarına uymaları ve herkesle görüşmemeleri tembihinde bulunmuştur: “İstanbul’daki hastalıklar geçinceye kadar hiçbiriniz mektebe gitmeyiniz. Herkesle görüşmek: de iyi değildir. Allah’a tevekkül etmekle beraber, sarî hastalıklara, ispanyola, vebâya karşı ihtiyatlı davranmalı. Vebânın geçtiğini, ispanyolun geçmek üzere olduğunu bâzı mektuplarda yazıyorlarsa da, lâzım gelen sıhhi tedbirlerde çok i’tinâ etmeli! Bu hastalıklardan dolayı çok meraktayım. Mektup da almayınca merâkım artıyor”¹²¹.

Bir süre sonra da gereken durumlarda aşı yaptırmalarını ailesine öneren Gökalp kolera konusunda ailesini uyarmıştır¹²²: “Bu hafta mektup almadım. Gazeteler İstanbul’da kolera zuhûr ettiğini yazıyor. Bundan dolayı çok meraktayım. Vâkıfa bu hastalık yabancılar arasında varmış; fakat herhâlde İstanbul için de bir tehlike var demektir. Sıhhi tedbirlere dikkat etmek lâzım. İnşallah ehemmiyetsiz birşeydir; fakat mektup alıncaya kadar şiddetli meraklar içinde kalacağım”. Bir başka mektubunda da “İstanbul’da kolera var diye gazeteler gürültü koparsın. Sonra da mektup, haber gelmesin. Bu hâlde nasıl tahammül edilir?”¹²³ diyerek ailesinin sağlığından endişe etmiştir.

Ziya Gökalp’in Karısıyla İlişkisi

Vecihe Hanım’ın Zihin Yorgunluğu ve Annelik Görevi

Mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla sürgün günlerinde üç çocuğuyla baş başa kalan Vecihe Hanım’ın sinirleri bozulmuş, o, çocuklarını biraz ihmal etmiştir: “Sen de artık evlâdlarum düşünmüyorum deme! Bu söz beni me’yus eder. Sen düşünmezsen, çocuklarımız kim düşünecek? Sabırlı, cesur ve metîn olmanı isterim. Bu günlerden sonra iyi günler var. O vakit istediğin kadar hiç kimseyi düşünme! Ben hayattan usandığım hâlde, yalnız senin için ve çocuklarımız için yaşıyorum. O çocuklar ki, bu gün dikkati, esirgemeyi senden bekliyorlar. Onları düşünmemen hiç doğru değildir”¹²⁴. Hatta Vecihe Hanım küçük kızları Türkan dışında kimseyle konuşmamıştır: “...Bâri sen, çocuklarımızla kâfi miktarda meşgûl olsan! Onların kırık kalblerine biraz teselli, biraz şetâret saçsan! Fakat sen de dünyayı unutarak, kederli hulyâlar içine dalmışsın. Türkân’dan başka çocuklarımızdan hiçbirleriyle meşgûl olmağa vaktin yok”¹²⁵.

Bu duruma çok üzülen, hâlbuki kendisi sürekli çocuklarının resimleriyle konuşuyor olan Gökalp eşine bu konuda biraz çıkmıştı¹²⁶:

“Niçin? Onlar da Türkân gibi, senin sözlerine muhtaç değiller mi? Doğrusu, ben bu hâlinizden hiçbir şey anlamıyorum. İnsan için, sevdikleriyle beraber konuşmaktan büyük bir lezzet var mı? Ben, çocuklarımızın resimleriyle gece-gündüz konuşurken, sen kendileriyle konuşmuyorsun. Allah aşkına, düşünmeyi bırak da konuş! Düşünmek bir şeye yaramaz. Bu kederli düşünceler ne kendin için, ne çocuklarımız için iyi değildir. Benim için ise, hiç iyi değil.. Benim, sizin üzerinizde bir hakkım varsa, hepimizin şen, meserretli, şetâretli olmanızı istiyorum. Beni severseniz boş fikirleri, kara hülyaları bırakınız. Hâsılı, konuşunuz ki düşünmeğe vaktiniz kalmasın!”

Ayrıca, bir odada üç çocukla beraber vakit geçirdiğinden yakınan eşine;

“...benim de yegâne arzum, o odada sizinle beraber olmaktır. Yavrularımız ne kadar çok civıltı yaparlarsa o kadar çok sevineceğiz”¹²⁷ deyip şöyle devam etmiştir: “Ben aranızda eksikim. Fakat kalbim, gönlüm, ruhum yanınızdadır. İnşâallah gerçekten de beraber oluruz. O vakit istersen Yeşilköy’de, istersen baba-yurdumuzda, istersen yine Ada’da otururuz. Hangi bağçenin hangi ağacında olursa olsun biz yine tatlı yuvamızı kuracağız. Yavrularımız ne kadar çok civıltı yaparlarsa o kadar çok sevineceğiz”¹²⁷.

Vecihe Hanım’ın çocuklarına teselli vermeğe çalıştığı halde kendine teselli veremediğini¹²⁸ yazdığı mektubuna ise, Gökalp, “...kendine teselli vermedikçe çocuklarına da veremezsin. Kalbini daimâ rahat bulundurmalısın ki, çocuklarımız gözlerine bakınca, orada bir saâdet nûru görsünler. İşte onlar, ancak gözlerinde o tatlı parlaklığı gördükten sonra müteselli olabilirler” demiştir. Ayrıca zihni yorgun bulunursa, kendisinin de yazdığı gibi, çocuklarının birçok sorusuna cevap veremeyeceğini, hâlbuki bu cevaba, onların çok ihtiyacı olduğunu yazmıştır:

“Zavallılar babalarından mahrum! Anaları da suallerine cevap vermezse ne yapsınlar? Kalbleri teselli ister, ruhları ümide muhtaç... Bu rûhânî ilâçları onlara kim verecek? Şüphesiz anneleri... Ah, o ise kederli düşüncelerle zihnini yormuş, çocuklarının sorgularına cevap verecek hâlde değil. Allah aşkına söyle, bu câiz mi? insanın düşünüp düşünmemesi elindedir. Düşünürken de meserretli, yâhut kederli düşünmesi elindedir. Etrâfindakilere ümit ve teselli vermek elindedir. Yalnız cehd ister, metânî ister. Bunlar ise sende var. Kendini kederli düşüncelere bırakmamak istedin mi, keder yanına uğrayamaz. Sen metin oldun mu, çocuklarımız da metânîtlî olur. Hattâ, bu metânîet uzaktan bana kadar gelir”¹²⁹.

119 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 564.

120 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 242-243.

121 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 158.

122 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 522-523.

123 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 527.

124 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 266.

125 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 227.

126 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 395-396.

127 Ziya Gökalp’ın Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları: 30.

128 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 83-84.

129 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 395-396.

Çünkü yaşı büyük ya da küçük olsun her çocuk annesinin dikkatine, nezaretine muhtaçtı. Annenin bir nasihati, bir tebessümü, bir uyarısı, bir serzenişçi çocuklar için büyük dersler yerine geçmekteydi. Gökalp karısına;

“hâsılı çocukların terbiyesini bir ân gözünden uzak tutma! Kendini kederli düşüncelere terk edip, annelik vazifelerini unutmama!.. Çocuklarının terbiyesini, hifzissihhatini unutup da, kederli hulyâlara dalmak doğru değildir. Beni düşünmekten bir fâide çıkmaz; fakat çocuklarımızla meşgûl olsan, bundan beni de memnun edecek birçok fâideler çıkar; çünkü ben onların terbiyesine nezâret edecek bir hâlde bulunmuyorum. Bu işi senin yaptığını bilsem, bir dereceye kadar kalbim rahat olur”¹³⁰.

Gökalp, eşine, Türklerin artık kadın olsun erkek olsun sinirsiz yaşamaları gerektiğini, sinirin imanın zayıflığından ileri geldiğini söyleyerek *“...sinirim var diye insan sıhhatini tehlikeye atamaz. Senin sıhhatin bütün bir ailenin istinatgâhidir. Küçük yavrularımız orada, ben burada hep senin sıhhatine muhtacız”¹³¹* demiştir.

Gökalp, Vecihe Hanımı dalgınlıktan çıkarıp, çocuklarıyla meşgul etmek için elinden geleni yapmıştır. Çünkü çocuklar hayatta kılavuzsuz kalmamalıdır. Gökalp'e göre kız çocukların rehberi anneleri, erkek çocukların ki ise babalarıdır:

“Benim istediğim, biraz beni unutup kızlarımızla meşgûl olmandır. Beni düşünmenden, bana hiç fâide yoktur; fakat onlarla konuşup teselli verecek olursan çok fâideli bir iş yapmış olursun. Sen metânetli görün ki, onlar da metin olsunlar. Çocuklar hayatta kılavuzsuz kalamazlar. Ömür yolunda kızların rehberi anneleri, erkek çocukları ki ise babalarıdır. Ben, seni dalgınlıktan çıkarmak, çocuklarımızla meşgûl etmek istiyorum!”¹³². Bir mektubunda da “sen âile gemisinin kaptanıdır. Bu gemiyi soğuk kanla bir limana, bir selâmet sahiline çıkarmak senin akımla, metânetinle olacak”¹³³ demiştir.

Aile anasının metânetli ve kahraman olması çok önemlidir. Çünkü çocuklar annelerinin aynasıydılar. Anneleri ümitli ise onlar da ümitli, anneleri ümitsiz, üzgün ise onlar da öyleydi. Bu nedenle Gökalp eşine *“...boş yere düşüneneğine, çocuklarımızı etrâfına toplayıp konuşsan daha iyi olmaz mı?”¹³⁴* demiştir. Ayrıca çocuklarıyla sabah akşam konuşarak kalplerine teselli ve güç vermenin eşinin vazifesi olduğunu, kendisinin de mektuplarla bu vazifesini yerine getirmeye çalıştığını söylemiştir¹³⁵.

Gökalp'in bu sözleri, mutlu çocuklar yetişmesi için annenin mutlu, huzurlu olmasının ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir. Burada en büyük görev de babaya düşmektedir. Çocuklarının mutlu, sağlıklı bireyler olmasını isteyen bir baba eşinin evdeki huzurunu sağlamalı, onu mutlu etmelidir. Bundan dolayı Gökalp, her ne kadar mektuplarında ailesine olumlu şeyler yazıp onların moralini bozmak istemese de, kendisi de zaman zaman çok bunalmış olmasına rağmen, Vecihe Hanım'ın sık sık ruhunu okşamaya, onu mutlu edecek sözler yazmaya, onu rahatlatmaya çalışmıştır. Gökalp karısından kendisini düşünmeye kaptırmak yerine tatlı tatlı sabah ve akşam oturmaları, Cuma birleşmeleri yapmalarını, her gün çocuklarını etrafına toplayıp onlara faydalı hikâyeler anlatmasını, çocukların da kendisine güzel şiirler ve hikâyelerle karşılık vermelerini, kendisinin yerine de bir kitap koyup çay keyfi yapmalarını, çocuklar okulda ne okumuşlar, ne öğrenmişler, nasıl oynamışlar, neler yapmışlar her akşam onlara bu gibi sorular sormasını, kendisinin de o gün Türkan'ın yaptığı tuhaflıkları anlatmasını, masallarla, bilmecelele güzel vakit geçirmelerini söylemiştir. Ayrıca kalbiyle, ruhuyla yanlarında olacağını, kendi yokluğu nedeniyle aile düzenlerinin bozulmamasını, kendisini hatırladıklarında üzülmemeyi aksine mutlu olmalarını çünkü kendisinin vücutça sağlam ve ruhça kuvvetli, şen ve rahat bir halde olduğunu söyleyip, onların da şen ve rahat olmalarını istemiştir¹³⁶. Böylece Vecihe Hanım hem çocuklarıyla sohbet edip ebeveyn olarak onlardan günlerinin nasıl geçtiği ile ilgili bilgi alacak ve onları eğitecek hem de çocuklarla ne kadar çok meşgul olursa hem kendisinin hem de kızlarının o kadar gönlü açılacaktır¹³⁷.

Gökalp bir mektubunda da ailesinin güzel bir köye gideceklerini işittiğinden bahsedip orada her gün çiçek dolu bir sepet sofraya koymalarını, yemek sofrasını daima bu çiçeklerle süslemelerini istemiştir¹³⁸.

Gökalp aile bireylerinden birbirlerini çok sevip iyi geçinmelerini¹³⁹, güzel güzel sohbet etmelerini¹⁴⁰, günlerinin sözsüz, savsız geçmesini, kulaklarının daima tatlı sözler işitmesini arzu etmiştir. Çünkü insanı mutlu eden, kulaklarının talihli olmasıdır. Öyle ya, bazen çok zengin insanlar her arzularına kavuştıkları halde kulakları güzel söz işitmediği için bedbahttırlar. Çok fakir kişiler de vardır ki her şeyden mahrumdurlar fakat güzel söz işittikleri için çok mutludurlar¹⁴¹. Bundan dolayı Gökalp bir evdeki çocukların kavga etmemesi, kardeşler arasında kavga olmaması gerektiğini de söylemiştir¹⁴².

Kadın Ruhuna Dokunan Bir Koca: “Muhafaza Meleği”

“Çocuksuz bir hayat, çiçeksiz bir tarla gibi pek sevimsiz... Âile hayatına alışan, kışla hayatına zor dayanabiliyor...” diyor Gökalp öğretmen olduğu halde çocuklarını okutmadığı, onların terbiyesine nezaret edemediği, karısı rahatsız olduğu halde yanında bulunup da onu dinlendireme-

130 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 222-223.

131 Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları: 22.

132 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 256.

133 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 384.

134 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 395-396.

135 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 242-243.

136 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 83-84.

137 *“Ben onların resimleriyle konuşuyorum. Hayâllerile sohbet ediyorum. Hepsi, anemizi nasıl güldürecekiz, nasıl sevindirecekiz diye hep seninle meşgûl! Siz, orada birbirinize masal söyleyerek, tatlı günleri anarak konuşunuz. Biliniz ki, bu konuşmalar esnasında benim gönlüm de bir perî gibi yanınızdadır. Ben burada sizin oradaki tatlı seslerinizi dinliyor, oradaki saâdetli yuva hayatına iştirâk ediyorum. Siz beni de aranızda mevcut sanarak eski yuva hayatını yaşıyorsunuz... Bu aile içtimalarında beni de hazır bilerek meserretinizi tamamlayınız. Evet, ben daima sizinle beraberim. Zaten oradan çıkarken, bütün akımlı, fikrimi, gönlümü orada, yanınızda bıraktım”. Bk. Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 80.*

138 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 308-309.

139 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 9, 15, 69.

140 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 223-224.

141 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 358.

142 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 338-339.

diği ve tedavi ettiremediği için çok üzgündür¹⁴³. Bu nedenle o, daha önce hiç mektup yazmamış olmasına ve mektup yazmayı hiç sevmemesine rağmen ailesinin her bir bireğine tek tek mektuplar yazmıştır¹⁴⁴. Kendi söylemiyle ciltlerce kitap olacak kadar mektup yazmıştır¹⁴⁵.

Eşine yazdığı mektuplarında sık sık yuvalarında neler olup bittiğini, Seniha'nın hangi kitapları okuduğunu, Hürriyet'in dersini ilerletip ilerlemediğini, Türkan'ın neler söylediğini, çocukların tahsil ve terbiyelerine dikkat edip etmediğini, yine kederli düşüncelerle mi meşgul olduğunu sormuştur¹⁴⁶.

Vecihe Hanım ile 16 yıl hiç ayrılmadan beraber yaşamış olan Gökalp için bir yıllık ayrılık tahammül edilir bir şey olmamıştır. O, akli fikri çocuklarında olan bir babanın bir seneden beri ailesinden uzak kalmasını büyük bir felaket olarak değerlendirmiştir¹⁴⁷. Bir mektubunda "senden ayrı bulunmak, yavrularımın civıltılarını işitememek bir Hicran değil midir?"¹⁴⁸ diyordu.

Gökalp'in ailesine çokça mektup yazmasının nedenlerinden birini de karısının ruhunun kendisinin sözlerine ihtiyacı olduğu düşüncesi oluşturmuştur. Sürgün yıllarında Vecihe Hanım'ın sınırları yıpranmıştı. Hâlbuki Gökalp eşile beraber yaşadıkları zamanda eşini sınırlandırmemeye oldukça itina gösteren bir eşi: "Senin sınırların en iyi ilâcını benim sekinetli sözlerimde bulmuştur". Ayrıca telaşlı, heyecanlı, sinirli kadınlarla konuştuğunda sınırlarının daha da bozulacağı ve gazete okutup dinlemenin de kendisine yaramayacağı konusunda uyararak "...ilâcın, ancak benim mektuplarımdır. Berâber yaşadığımız zaman, senin sinirlenmemen için dâima dikkat ederdim. Mektuplarımla da aynı işi yapıyorum" demiştir¹⁴⁹.

Gökalp kendisi de eşinin sözlerine, onunla konuşmaya ihtiyaç duyduğu için sık sık mektup göndermiştir. Ayrılığın da pekiştirdiği özlemle o, Vecihe Hanıma şu özel satırları yazmıştır:

"Rûhum, senden ayrılmış yarım bir rûh olmuş. Seninle birleşince rûhumun tamamlandığını göreceğim. Kafamın içinde fikirlerim gölge gibi cansız, hayâllerim tırtıl gibi kanatsız, arzularım yıldız-böceği gibi ateşsiz, harâretsizdir. Ayrılık beni bu hâle koydu. Fikirlerimi yeniden canlandıracak senin sözlerindir; hayâllerime kanat verecek senin duygularındır. Arzularıma harâret verecek, gönülümü vecd ile dolduracak senin tatlı nasihatlerindir. Tırtıl kanatlanınca kelebek olduğu gibi, benim muhayyelem de vecde gelince şâir olur. Şimdi şiir yazmıyorum. Rûhum sönmüş bir ocak gibidir. Bu ocak ne zaman yeniden alevlenecek? Sana ve yavrularıma kavuştuğum zaman..."¹⁵⁰.

Gökalp sürgün günlerinde eşi hep yanındaymış gibi hissetmiş. Hava biraz soğuk olsa "fanilâ giy", yağmurlu olunca "şemsiye al" dediğini hep iştirir gibi olmuş. Bundan dolayı eşini "muhafaza meleği" olarak nitelendirmiş:

"Benim hasta olmama imkân yok; çünkü sen, bir çocuğa bakar gibi bana bakıyorsun. Hiç muhâfaza meleği olan hasta olur mu? Yavrularımızın gözlerini öperim, sevgili zevcem!"¹⁵¹. Yine bir mektubunda "kendine bakmıyorsun, diyorsun. Kendime bakmamak elimde midir? Senin hayâlin, husûsî tabibim imiş gibi her işime karşıyor: Şunu yiyeceksin, soğukta fanilâları artıracaksın, rüzgârlı havalarda çıkmayacaksın gibi öğütleriyle dâima bana yol gösteriyor" demiştir¹⁵².

Gökalp karısına yazdığı mektuplarda onu rahatlatmak, mutlu etmek için, söze nereden başlayacağını bilemeyince, karısının en sevdiği konu olan "Yeşilköy"e dair konuşmuştur¹⁵³. Yeşilköy, Gökalp'in ailesine kavuştuğu zaman beraber yaşamayı hayal ettiği yeşillik ve huzur içindeki yuvalarıdır¹⁵⁴. Gökalp artık münzevi bir hayat yaşamak istemiştir:

"Ben, artık büyük şehirlerden nefret ediyorum. Yeşil bir köyde yâhut küçük bir kasabada münzevî bir yuva yaparız. Çocuklarımızı okutur, terbiye ederiz. Evimizde küçük bir bahçemiz olur. Yemiş ağaçları, çiçekler, sebzeler yetiştiririz. Kümeste tavuklarımız, hindilerimiz yumurtlarlar. Arı kovanlarımız bize bal hazırlar. Koyunlarımız, ineklerimiz bize taze süt, tereyağı, yoğurt ve peynir verirler. Türkân kuzularla oynar. Hürriyet'le Seniha derslerine çalışırlar. Yemeğimizi bahçede yeriz. Çayımızı kırdada bir ağaç altında içeriz"¹⁵⁵.

Gökalp Vecihe Hanımı kendi gibi görmüştür. 1919 yılı Kurban Bayramı tebriği için yazdığı mektubunda ailesinin bayramını kutlayıp eşine "çocuklarımızı benim tarafımdan öp. Senin dudakların benim de dudaklarımdır"¹⁵⁶ demiştir. Çocuklarına yazdığı mektuplarda da "annen benim tarafımdan hepinizi öpsün. O benim kalbim. Siz benim ruhlarım!"¹⁵⁷, "beni görmek istersen annenin gözlerine bak. Orada beni gö-

143 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 227.

144 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 93; Gökalp çocuklarının her birine ayrı ayrı mektup yazmıştır. 2 yaşındaki kızı Türkan'da dâhil. Fakat o, bunun duyulmasını istememiştir: "Yalnız, sizden şunu isterim ki, iki yaşındaki çocuğuma bile mektup yazdığım gazetelere kadar geçmesin. Her ne kadar biz burada gazete okumuyorsak da, İstanbul'dan onların yazdıklarını bâzılarına bildiriyorlar. Bir adamın âilesine yazdığı mektuplar mahremdir. Bâhusus ben münzevî ruhlu bir adamım. Varakpârelerin ağzına düşmeyi arzu etmem". Bk. Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 177. Kızı Hürriyet Hanıma yazdığı mektupların birinde "benim iki hürriyetim var ki, bu gün ikisinden de uzağım. Birisi sensin. Sana kavuşacağım zaman, öteki hürriyetime de kavuşacağım" demiştir. Bk. Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 348; Seniha'ya yazdığı mektuplarda Türkân'ın bebeklerinden, oyuncaklarından, Hürriyet'in nasıl vakit geçirdiğinden? Annesinin ne ile meşgul olduğundan bahsetmesini, annesinin düşünmeye, kedere, meraka kendini kapırmamasını, kendisinin de derslerini ihmal etmemesini istemiştir. Bk. Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 280-281.

145 Osmanlı modernleşme sürecinde Osmanlı ailesi ile ilgili vurgulanan tema ataerkil aile yerine babaerkil ebeveyn ailesinin yüceltilmesi ve çekirdek ailenin ataerkil aileden özerkleşmesiydi. Çocuklarıyla mesafeli, otoriter baba yerine duygusal olarak daha yoğun ilişki kuran ve hem eşile hem de çocuklarıyla ilişkilerinde "muhabbeti" önemseyen bir baba ideali oluşmuştur. Bu modern baba imgesi Gökalp'in mektuplarında da toplumsal tahayyüle rehberlik etmektedir. Bk. Durakbaşı, Ayşe, "Ziya Gökalp'in Limni ve Malta Mektuplarında Yeni Hayat ve Yeni Aile", İÜEF Sosyoloji Bölümü tarafından 25-26 Ekim tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen olan Türkiye'de Sosyoloji-Ziya Gökalp Sempozyumu konulu toplantıda sunulan aynı başlıklı bildirisinin metnidir, 129).

146 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 242-243.

147 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 162.

148 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 96.

149 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 146.

150 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 600.

151 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 485.

152 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 563.

153 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 202.

154 Yıldız, 2013: 272.

155 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 362.

156 Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları: 24.

157 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 130.

rürsün. O da benim kalbimin içindedir... Ben, hepinizi kalbimde görüyorum. Uzaklık, yakınlık benim için vız gelir. Dünyada sevgiden daha tatlı, daha ilâhî bir şey yoktur. Siz hepinizi bana bunu öğrettiniz. Dünyanın her felâketine göğüs gereceğim; çünkü siz beni seviyorsunuz, ben de sizi seviyorum, sevgili kızım!¹⁵⁸.

Gökâlp ayrılığa dayanmamakla beraber ayrılık sayesinde insanların beraberliğin kıymetini anladığına dair hem kendisine hem de eşine tesellilerde bulunmuştur: “Ayrılık olmasaydı, insanlar berâber bulunmanın kadrini bilmeyecekti. Yuva saâdetini, yuvasından uzak düşmüş garip kuşlara sormalı! Dünyada vatan sevgisinden sonra, en tatlı duygu yuva sevgisi imiş... Ben, Tanrıdan çok şey istemiyorum. Yalnız, iki şey istiyorum: Yurdum mes’ud olsun yuvam bahtiyâr!¹⁵⁹.”

Mektuplarında “sevgili karıcığım”, “sevgili zevcem” gibi özel ifadeler kullanan¹⁶⁰ Gökâlp’in gerek Vecihe hanıma hitabından gerekse çocuklarından annelerini incitmemelerini istemesinden eşine değer verdiği ve mektuplarda çok detay konulara bile değinmesinden ailesinin her şeyiyle ilgili, konuşkan bir baba, bir eş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak o, Malta ve Limni günlerinden önceki hayatında biraz daha fazla kitapların dünyasına dalmış olan ve daha az konuşan biriymiş. Bunu Vecihe Hanıma yazdığı şu satırlardan çıkarabiliriz: “Beni artık kitaba dalmış, konuşmaz görmeyeceksin. Anlatacak ne kadar sözlerim, söyleyecek ne kadar hikâyelerim var!”¹⁶¹. Malta ve Limni günlerinde ailesine düşkünlüğü daha da artan Gökâlp, ayrılığın kendisini büsbütün ailesine, çocuklarına bağladığını söyleyerek “evvelce daha ziyâde fikir hayatı yaşıyordum. Şimdi kalb hayatı yaşıyorum. Kalbim, sevgililerimin gizli bahçesidir. Gözlerimi kapayınca onların bu bahçede dolaştığını, konuştuğunu görürüm. Gâh resimlerinize, gâh kalbimdeki hayâllerinize bakarak, hepinizle ayrı ayrı konuşurum”¹⁶² demiştir. Bir başka mektubunda da bayramın kederli geçeceğinden bahsetmiş olan eşine kederli günler olmasa, sevinçli zamanların kıymetinin bilinmeyeceğini, her gecenin bir gündüzünün, her kışın bir yazı olduğunu, kara günlerin geçip ak günlerin geleceğini yalnız sabırlı olmak gerektiğini söylemiştir. Ayrıca bu ayrılıkları öncesinde kendisiyle daha az meşgul iken şimdi artık gönlünün sürekli Vecihe Hanım’la konuştuğunu ifade etmiştir. Gökâlp ayrılık sürecinde ailesinin, eşinin kıymetini çok daha iyi anlamış, eşinden uzaklaşmamış aksine ona daha da yaklaşmıştır: “Uzaklık, bâzen insanları yakınlıktan daha çok yaklaştırır. Ben İstanbul’da, tabîî bütün gün seninle konuşmazdım. Ayrı düştükten sonra kalbim hep seninle meşgûl. Gönlüm hep seninle konuşuyor, sana birçok şeyler söyler, birçok cevaplar alır. Demek ki uzaklaşmamışız. Belki birbirimize daha çok yaklaşmışız. İnsan, nasıl hasta olmadan sıhhatin kadrini bilmezse, ayrılığa düşmeden de saâdetin kıymetini anlayamaz. Kalblerimiz daimâ berâberdir. İnşa’llâh biz de yakında berâber oluruz”¹⁶³.

Mektuplarıyla eşini rahatlatmaya çalışan Gökâlp’in kendisi de eşine karşı büyük bir özlem içinde olmuş, eşini ruh ikizi olarak görmüştür: “Bu sözleri sana teselli için yazıyorum; çünkü biliyorum ki, artık ayrılığa dayanamıyorsun. Bunu kendi nefsimle kıyasla biliyorum. Bizim ruhumuz aynı cevherden yaratıldıkları gibi, ömürleri de hep berâber geçmiştir. Duygularının birbirine benzemesi neden acaib olsun? Yakında ayrılık bitecek. Yuvamızda mes’ud bir hayat yaşayacağız. Ben ayrılığın acılığını, bu tatlı ümitle teskine çalışıyorum”¹⁶⁴.

Gökâlp esir günlerinde belli bir süre dışarıda gezme serbestiyetine sahip olmuştur. Ancak o, dışarıda kızını, çocuklarını gezmeye çıkarmış anne-babalar gördükçe bşr yandan onlara imrenirken diğer taraftan kendi ailesinin durumu için çok üzülmüştür:

“Ben şimdi burada serbest çıkıp geziyorum. Senelerce hiçbir yere çıkmayanlar için, bu da nisbî bir serbestlik sayılabilir; fakat âilemden uzak bulunduktan sonra, ben bu serbestliği ne yapayım? Adım başında, kızını gezmeğe çıkarmış bir baba görüyorum yâhut âilece berâber gezmeğe çıkmış baba, ana çocuklara tesâdüf ediyorum. Bunların saâdetini kalben tebrik etmekle berâber, âileme, yavrularıma kavuşmak için rûhumda şiddetli bir tehâssür duyuyorum”¹⁶⁵. Bir mektubunda da “burada hava güzelleştikçe, gönlümdeki gurbet duygusu artıyor. Güller, diken gibi rûhuma batıyor. Yuvamı, çocuklarımı, seni görecekmiş geldi. Artık göğe, denize, yeşilliklere bakmaktan da zevk duymuyorum. Yalnız kitaplardan usanmıyorum; çünkü onlar iyi günlerde de arkadaşlarımdı” demiştir¹⁶⁶.

Gökâlp’in bu ifadeleri, mektuplarında ailesine karşı daha çok metanetli tavırlar sergilemesine, olumlu şeylerden, Malta’da rahatının yerinde olduğundan bahsetmesine rağmen, arada çıkmaza düştüğünü, bunaldığını düşündürmektedir.

Burada son olarak ailesine büyük bir özlem duyan Gökâlp’in gerek sabah ve ikinci çaylarını, gerekse yemeklerini odasına getirterek çocuklarının resimleri karşısında yiyip-içerek kendisini aile sofrasında hissetmeye çalıştığını ifade etmekte fayda var¹⁶⁷: “Çocuklarımızın resimleri daimâ gözümün önündedir. Onlara baktıkça kendimi orada, yanınızda sanıyorum. Ru’yâlarım yanınızda geçiyor. Hulyâlarım da hep öyle. Sabahlan çay içerken, sizin de şimdi toplu olarak çay içmekte olduğunuzu görür gibi oluyorum. Yemek yerken, hepinizi âile sofrasında toplanmış görerek, hayâlen sizinle berâber oluyorum!”¹⁶⁸. Gökâlp’in buradaki davranışı onun ailesine bağlılığı bakımından çok önemlidir. Çünkü yemek saatleri aileyi bir araya getiren, aile bireylerinin birbirleriyle iletişim kurmalarına imkân veren saatlerdir. Kimi ataerkil ailelerde baba, çocukları değerli bir birey olarak görmeme cahilliği, otorite kurmak için çocukları ve eşiyile arasına sınır çizmek gibi gerçeklerle özellikle çocuklarıyla aynı sofraya oturup yemek yememektedir. Hâlbuki Gökâlp aile birlikteliğinin tadını almış, en önemlisi aileyi gerçekten yazdığı gibi önemli bir kurum olarak gördüğü için esir günlerinde bile ailesine bağlılığını bu şekilde sürdürmüştür.

Buhranlı Zamanlardan Ders Çıkaran Bir Sosyolog, Aydın

Gökâlp kızları Seniha ve Hürriyet’in şahsiyetlerinin nasıl oluştuğunu, hangi fikirlere sahip olduklarını merak ettiğine dair bir yazısında

158 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 131.

159 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 45.

160 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 167.

161 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 423.

162 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 569.

163 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 33.

164 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 321.

165 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 435-436.

166 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 295.

167 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 100.

168 Ziya Gökâlp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 95.

cemiyet içinde yaşayabilmek için insanın iradeli, akıllı, faziletli, metanetli olması gerektiğini, felaketlerin insanlarda bu gibi duyguları oluşturdüğünü söylemiştir:

“Senin ve Hürriyet’in seciyye ve şahsiyetlerinizin teşekkül edeceği bir zamandır. Ruhlarınızda hangi fikirler hâkim olmağa başlıyor. Zihinlerinizde ne gibi itiyatlar, kalblerinizde ne gibi irâdeler teşekkül ediyor. Bir çocuğun terbiyesi, rûhunun iç-timâ’leşmesidir. Bir baba, evlâtlarının hangi içtimâü mefkurelerle perverde olduğunu bilmek ister. Cemiyet içinde yaşayabilmek için insanın irâdeli, akıllı, faziletli, metânetli olması lâzımdır. Felâket, insanlarda bu gibi duyguları vücûde getirebilir. Bu geçirdiğimiz felâket günlerinin yalnız bir fâidesi varsa, o da bundan ibârettir”¹⁶⁹.

Gökalp'e göre felaketler insanların karakterlerine güç verir. Daima rahat yaşayan çocuklar şımarık, kibirli, tembel olurlar. Geçirilen kötü günlerin bazı faydaları da olmaktadır. Büyük adamlar genellikle çocuklukta birtakım eziyetler, elemeler çekmişlerdir. Felaketler, demir ruhları çelikleştirir¹⁷⁰.

Gökalp sıkıntılı günlerden sonra güzel günlerin geldiğine emsal teşkil etmesi için, her tatlı bayramdan önce insanları aç bırakan bir Ramazan olduğunu, bayrama ulaşmak için, otuz gün zorluk çekmek gerektiğini, Allah'ın kanunlarının, hürriyetle eşit olduğunu söylemiştir. Peki insanlar bu ıstırapları niçin çekiyorlardı? Gebe bir kadın doğururken nasıl ağrı çekiyorsa, gebe olan insanlık da, yeni bir medeniyet doğurmak üzere olduğu için ıstırap çekirdi¹⁷¹.

Gökalp sıkıntılı günlerin faydalı yanlarına örnek olarak savaş yıllarını da göstermiştir. Savaşın kötü taraflarının yanında iyi bir tarafı da vardı: Kadınlara hukuk vermesi, onların kıymet ve şerefini tanınması. Buna karşılık kızlar da yüksek bir tahsile sahip olmak için çok çalışmaktaydılar. Ne var ki Osmanlı Devleti'nde henüz kadınlara hiçbir hak verilmemişti. Fakat Meşrutiyet, nasıl bir millette doğduktan sonra bütün milletlere sirâyet ettiyse, kadın hukuku da öyle olacaktı¹⁷².

Mektuplarında sıkıntılı zamanların çocukların eğitimine etkisine de değinen Gökalp, karşılaşılan buhranların okulda görülecek derslerden daha eğitici olduğunu düşünmekteydi. O zamanın çocukları çok bedbahttı. Çünkü sevinçle geçirilecek çocukluk zamanlarını kederle, korkuyla, merakla geçirmişlerdi. Ya mektebe gitmeğe bir engel çıkmış yahut mektepler kapanmıştı. Bu şekilde tahsiller geri kalmış, Türk çocukları tahsil yapamamışlardı. Hâlbuki bir milletin istikbali, çocuklarının tahsil ve terbiyesine bağlıydı. Tahsildeki mahrumiyeti terbiye sahası telafi etmişti. Geçirilen buhranlar en kıymetli derslerden daha çok terbiyekârdı. İnsanları kitaplardan daha iyi terbiye edecek şey vakalardı: *“Bu zamanın çocukları tarihi, kitaplardan okumağa muhtaç değillerdir; çünkü tarih, canlı vak'alar sûretinde gözlerinin önünde cereyan ediyor. Okumak yazmak bilmeyenler bile, zamanlarının tarihini bilirler; çünkü hayatı öğrenmek için yalnız görmek kâfidir. Millete âit olan her şey —ister muzafferiyet, ister felâket olsun— ferdlere terbiye eder”¹⁷³.*

Çocuğun hakiki terbiyeyi mektepten ziyade zamanın öğrettiği derslerden aldığını ileri süren Gökalp yine bir mektubunda, mektebin verdiği derslerin hayat dersi yanında hiç kaldığını söylemiştir: *“Mektepte okunan en terbiyeci ders tarihtir. Hâlbuki bu günkü çocukların gözleriyle gördükleri şeyler yanında, dünyanın bütün tarihleri hiç kalır. Hangi tarih, bu günün tarihi kadar zengin ve ibretlidir?”¹⁷⁴.*

Sonuç

Gökalp'in mektuplarında yazdığı fikirleri ve ailesine karşı olan yaklaşımı, onun makaleleri ve şiirlerindeki bilgilerle örtüşmektedir. Böyle olmakla beraber ailesine yazdığı bu özel mektuplar doğal olarak onun baba ve eş kimliğiyle ilgili bizlere diğer eserlerinde bulamayacağımız kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Sürgün günlerinde Gökalp'in en büyük sıkıntısı eğitimine ihtiyaçları olduğu bir dönemde kızlarından ayrı düşmek olmuştur. O, aile içinde yokluğundan oluşan boşluğu mektuplarıyla doldurmaya çalışmıştır. Mektuplarıyla ailesine psikolojik ve manevi destek sağlamış, ailesinin birlik, beraberliğini, huzurunu çok önemsemmiştir. Bundan dolayı ailesine olan sevgisinin yanı sıra hissettiği yalnızlık ve hasret duygusuyla mektuplarında sıkça aile sevgisi, aile birliği, aile mutluluğu, ailenin önemi gibi konulara değinmiştir.

Yaklaşık 2 yaşındaki kızı Türkan da dâhil olmak üzere kızlarının hepsine ayrı ayrı mektuplar yazan Gökalp'in ailesine yazdığı mektuplarda kullandığı üslup, sıcaklık, samimiyet ataerkil bir baba, bir eş yerine çekirdek aileye uygun olan bir baba modeli sergiler türdendir. O, mektuplarında kızlarının her biriyle yaşına uygun dille, ilgi ve ihtiyacı olan konulardan konuşmuştur. Küçük kızı Türkan'a tatlı sözler söyleyip, oyunlardan, oyuncaktan, çikolatadan bahsederken; içine kapanık olan ortanca kızı Hürriyet'i daha çok konuşturmaya yönelik sorular sormuştur. Büyük kızı Seniha'ya yazdığı mektuplarda ise ailesinin sağlık ve huzuruyla, eğitimiyle ilgili bilgilerin yanı sıra daha çok fikri ve felsefi düşüncelere yer vermiştir.

Gökalp'in mektuplarında romantik bir eş modeli de görülür. O, gurbette sinirleri yıpranmış olan eşiyile duygudaşlık kurabilmiş, güzel sözleri ve ilgisiyle eşinin ruhunu okşamış, ona dokunabilmiştir. Ayrıca eşine yazdığı mektuplarda sık sık ailesini ayakta tutmasını, çocuklarını iyi yetiştirmesini, o günlerde İstanbul'un bazı kesimlerinde görülen kötü ahlaktan koruyup, doğru olan ahlaki değerleri onlara öğretmesini istemiştir.

Gökalp düşünceli bir baba ve eş olmuştur. Karısını ve çocuklarını endişelendirmemek için, onlara Malta'da karşılaştığı zorluklardan pek bahsetmeyip, daha ziyade kaldıkları yerin rahatlığına, içinde bulunduğu iklim ve manzaranın güzelliğine, yemeklerin lezzetine dair bilgiler vermiştir. Gökalp bu şekilde her ne kadar ailesine moral vermeye çalışmış ise de kendisinin de özleminden, ailesi için uzakta bir şey

169 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 225.

170 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 149.

171 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 321.

172 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 321-322.

173 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 274.

174 Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları: 511-512.

yapamamaktan bunaldığı, serzenişte bulunduğu anlar olmuştur. Ancak o daha çok bir aile babası, koca olduğunu, karısının ve çocuklarının kendisine Allah'ın emaneti olduğu sorumluluğunu aklından çıkarmayıp, tefekkür ederek gelecekte ümitli olmaya çalışmış, ailesini ayakta tutmak istemiştir.

Gökalp'in fikirleri kadınların evlenme, boşanma, mirasla ilgili hukuki haklarını almalarında, meslek sahibi olmalarında etkili olmuştur. Gökalp, kadınlara bu hakların verilmesini savunmakla beraber ev kadınlığını, ev işlerini küçümsememiş aksine "yuvayı dışı kuş yapar" sözünü desteklercesine ailenin birlik-beraberliği, devam ve huzurunda kadınların önemli etkisi olduğunu vurgulamıştır. Özellikle kadınların eğitimi hakkında kızları Seniha'ya yazdığı mektuplarda bu hususa dikkat çekmiştir.

Gökalp, ailesine kavuştuktan kısa süre sonra hayatını kaybetmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Albayrak, A., (2017). Ziya Gökalp'te Kadın ve Aile. *Social Science Research Journal*, 6(4), 244-252.
- Argunşah, H., (1996). Ziya Gökalp'in Limni ve Malta Mektuplarında Aile, Kadın ve Çocuk Eğitimi Fikri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 247-263.
- Ateş, M., (2005). Ziya Gökalp ve Çocuk Edebiyatı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 95-114.
- Durakbaşı, A., (2005). Ziya Gökalp'in Limni ve Malta Mektupları'nda Yeni Hayat ve Yeni Aile. *İÜEF Sosyoloji Bölümü tarafından 25-26 Ekim tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiş olan Türkiye'de Sosyoloji-Ziya Gökalp Sempozyumu konulu toplantıda sunulan aynı başlıklı bildirinin metnidir*, 123-136.
- Ziya Gökalp Külliyyâtı-II Limni ve Malta Mektupları*. (1965). Haz. F. A. Tansel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özer, F. F., (2007). *Ziya Gökalp'in Şiir ve Mektuplarında Kadın ve Çocuk Eğitimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, S., (2013). Sürgün Mektuplarındaki Ziya Gökalp. *TÜRÜK (Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi)*, 1(2), 265-288.
- Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları*. (1956). Haz. A. N. Göksel, İstanbul: Işıl Matbaası.

Structured Abstract

This study aimed to examine Ziya Gökalp's statements about women and his approach to his family as a husband and father, based on his letters of Lemnos and Malta. Private letters of important figures such as Gökalp are especially significant in terms of revealing their inner worlds as compared to their other works such as articles, books or poems.

Ziya Gökalp, who is a very special figure in Turkish history with his ideas, was arrested when he was debating an issue with his friends in the Professors' Room of Istanbul University in January 1919. After four months of detention, he was exiled to Malta. In May 1919, he was taken to Moudros, Limnos.

Gökalp expressed ideas and suggestions on many subject matters. Having a high opinion of the concept of family as a sociologist and intellectual, he also attached great importance to family and children as an individual and father.

Gökalp tried to help his family through the letters he sent during his exile. The ideas he expressed in his letters, his approach to his family and his respect, love, and interest for them overlap with the information in his articles and poems. His private letters to his family naturally provide us with precious information about his identity as a father and husband which we cannot find in his other works.

The biggest worry of Gökalp was his separation from his daughters when they needed his education. He tried to make up for his absence with his letters. He provided his family with psychological and moral support and cared sincerely about his family's unity, solidarity and welfare.

His style, warmth and sincerity in the letters he individually wrote to each of his daughters, including two-year-old Türkan, signal a nuclear family father rather than a patriarchal father or husband. He used different styles suitable for each of his daughters in those letters. Also, he chose subject matters depending on their interests and needs. For his youngest daughter Türkan, he used sweet expressions and talked about games, toys and chocolates, while he posed questions to his introvert middle daughter Hürriyet to make her speak more. In his letters to his eldest daughter Seniha, he tried to share intellectual and philosophical thoughts in addition to opinions on the family's health, welfare and education.

A romantic spouse also appears in Gökalp's letters. Considering his use of special expressions like "*my dear wife*" and "*my dear helpmate*" and his requesting his daughters to not upset their mother, it is understood that he valued his wife Vecihe much, and the fact that he discussed even very detailed subjects in his letters indicates that he was a talkative father and husband concerned with everything about his family. According to his explanations, he had previously been a self-contained bookworm. As a result of the suffering, sorrow and worry about separation from his family and his desire to support them made him more talkative. This is evidenced by the number of letters he wrote.

Gökalp tried to show empathy to his distressed wife, please her with nice and caring words, touch, understand, listen to her, and relieve her physical problems. In the letters he wrote to his wife, he frequently asked her to carry the family through difficulties, raise their children well, protect them from the type of unethical behaviour observed in some parts of Istanbul, and teach them proper ethical values. His daughters had to be knowledgeable, educated and productive but do this by also maintaining their ethics and core values.

In a feast of the sacrifice celebration letter in 1919, Gökalp said to his wife after greeting their feast, "*Please kiss our children for me. Your lips are also my lips*", which shows that he saw his wife as himself. He said in his letters to his daughters, "*Let your mom kiss you for me. She's my heart. You're my souls!*"

Gökalp was a considerate father and husband. To not worry his wife and children, he did not tell them much about the difficulties he suffered. Remembering that he is a father and husband responsible for his wife and children entrusted to him by God, he tried to remain calm and be hopeful about the future so that he could carry himself and his family through the difficult time. In one of his letters to his wife, he said parents must be very careful about their health especially for their children's welfare. This indicates his strong sense of responsibility as a father.

We know that Gökalp's ideas have influenced so many individuals and shaped certain perceptions. His ideas also helped women to gain their legal rights about marriage, divorce and heritage, and to have a profession. Although he defended women's having higher education and exercising their other rights, he did not scorn housewives and house works either. On the contrary, in a manner supporting the proverb "*Men make houses, women make homes*", he emphasized the great role of women in ensuring family solidarity, endurance and welfare. He attracted attention to this fact especially in his letters about women's education that he wrote to their daughter Seniha. In one of them, he considered tasks like cooking and sewing as skills. Beside highlighting the importance of women for family, society and humanity, his statement also seems to encumber women with "*a special responsibility*". Women are mothers, they raise children, so they must be knowledgeable and concerned. A woman is a spouse, a friend, a companion who must help her husband. They are the homemakers, so they must be economic and productive. They must be sturdy and happy regardless of how much responsibility they assume, so that they can make a happy home. In a way, the role Gökalp attributes to women is that they are the key to happiness. As a matter of fact, similar descriptions have been heard and read since. While women are glorified, a significant and heavy burden is laid on them. This can be considered normal to some extent. But the implication that women are not valuable when a happy home is not made does not appear to be fair.